

Prevenció vagy félelmes jóslat?

A disztópiák üzenete...

jelige: „KETTŐ MEG KETTŐ: ÖT”

Tartalom

1. Az ifjúság helyzete	4
1.1. Társadalomismeret; politikai, állampolgári ismeretek	4
1.2. A serdülők társadalmi kérdésekhez való viszonyulása.....	6
2. Édestől a keserűig – Az utópiák és disztópiák kialakulása, története.....	8
2.1 Az utópia, disztópia szavak eredete:	8
2.2. Egyszer volt, hol nem volt egy tökéletes világ... - Utópiák a világirodalomban.....	9
2.3. Swift nyomdokain - Magyar utópisták	11
2.4. Félelmetes jóslatok – A disztópiákról	13
3. „ <i>Ember vigyázz, figyeld meg jól világod...</i> ” – Három disztópia elemzése.....	15
3.1. Értékrend	17
3.2. A társadalom felépítése	18
3.3. Kultúra.....	20
3.4. Interperszonális kapcsolatok	21
3.5. Egyén és a társadalom szembenállása – A szabadság problematikája	23
3.6. Mit üzennek a disztópiák?	25
4. Gondolkodásra nevelés.....	28
4.1. A kritikai gondolkodás	28
4.2. Az analógiás gondolkodásról	31
5. Szinopszis.....	33
6. Modulterv és megvalósításának tapasztalatai.....	34
6.1. Bevezetés.....	34
6.2. Modulterv	35
6.3. A modul megvalósítása során szerzett tapasztalataim.....	50
6.4. Mellékletek.....	53
6.5. Modulterv első órája során készült prezentációk dokumentációja	68
7. Bibliográfia.....	72

„A hazánk *Alaptörvényében* megfogalmazott feladatokat szem előtt tartva és a Nemzeti köznevelésről szóló törvényben foglalt célok elérése érdekében, a törvény elveinek és szabályozásának megfelelően a Nemzeti alaptanterv a köznevelés feladatát alapvetően a *nemzeti műveltség átadásában és az egyetemes kultúra közvetítésében, a szellemi-érzelmi fogékonyság és az erkölcsi érzék elmélyítésében jelöli meg.*”

NAT¹

¹ NAT (2012) 5. old.

1. Az ifjúság helyzete

1.1. Társadalomismeret; politikai, állampolgári ismeretek

Nem csak magyar, de globális jelenség, hogy a társadalmak tagjainak életvitele a közösségi léttől egyre inkább áttolódik az individualizmus felé, a hagyományos közösségek felbomlani látszanak. Ez egyfajta általános bizalomhiányt eredményez, melynek elsődleges hatása az emberek befelé fordulásában érhető tetten. Ez a tendencia igaz napjaink ifjúságára is.² „...Közösségek nélkül nincsen identitás, identitás nélkül pedig nincsen individuum (egyénség). Ennek hiánya pedig magát az egyént teszi kiszolgáltatottá.”³

Egy közösség nem csak fizikai és lelki, de intellektuális biztonságot is nyújt a tagjai számára. A gyermek életében első és elsődleges közösség a család. A szülők nyújtják azokat az érzelmi és magatartásmintákat, amelyek a gyermeket egy életen át kísérik. Bár tizenéves korban megnő a kortárs környezet befolyása az egyénre, az otthonról hozott alapértékeket ritkán vagy alig tudja az új értékrend felülírni. Ezek a szocializációs terek – különböző perspektívákból – értelmezési sémákat nyújtanak az egyénnek, segítve a világban való eligazodást és a túlélést.

A különböző felmérések⁴ azt mutatják, hogy a család egyre kevésbé képes egyik legfontosabb funkcióját (a világ értelmezésének segítése) betölteni. A családi beszélgetésekben legkevésbé a politikai-közéleti és egyéb elvont témák vannak jelen. Ennek a jelenségnek a legfőbb okát a szocializmusban kereshetjük. A legtöbb családban tabunak számító politikai kérdések és a rendszer okozta sérelmek nem kerültek felszínre.⁵ Ezt a feladatot a kortárs közösségek sem tudják pótolni. Emellett nagyon kevés, mindössze 15 % azon fiatalok aránya, akik valamely szervezet vagy civil közösség tagjai.⁶

A család és az iskola egy 1997-es kutatás szerint egymásra hárítják a fiatalok politikai, állampolgári nevelésre vonatkozó felelősségét. A szülők 43%-a tartotta az iskola feladatának a politikai, állampolgári nevelést, szemben a tanárok 25%-ával, akik legfőbb feladatuknak a

² Ságvári (2008) 107. o.

³ Ságvári (2008) 107. o.

⁴ Bognár Adrienn: A politikai szocializáció egyes jellegzetességei a fiatalok körében – 1. sz. táblázat

⁵ Ságvári (2008) 108. o.

⁶ Ságvári (2008) 109. o.

kognitív készségek fejlesztését tartották.⁷ A demokrácia adta lehetőségek nem váltak érzékelhetővé a felnövekvő nemzedékek számára. Ezt az problémát az elmúlt tizenöt év során egyik félnek sem sikerült megoldania, melyre a fiatalok mind a teljes népesség, mind az Európai Unió átlagához képest csekélyebb közéleti érdeklődése, illetve aktivitása a bizonyíték.⁸ A mai fiatalság számára a legfőbb tájékozódási pont a média, amely azonban nem értelmez - az internetes blogok és közösségi oldalak kivételével, csupán információt közöl. Tehát a média sem írja felül a család és az iskola értelmezési funkcióját.

Könnyű belátni, hogy ebben a helyzetben hatalmas feladat hárul az iskolára, mint szocializációs közegre. Az új NAT - válaszolva ezekre a tendenciákra - olyan célokkal is bővült, mint az erkölcsi nevelés, médiatudatosságra való nevelés és a gazdasági nevelés. Bár ezek az elemek csak a fejlesztési célok szintjén vannak deklarálva, a nevelő-oktató munkában való megjelenésük gyakorlatilag teljes egészében a pedagógus felelőssége.

A NAT továbbá a társadalmi, állampolgári, valamint a gazdasági ismeretek oktatását az *Ember és társadalom* műveltségi területen belül jelöli meg. Ezek a tudástartalmak azonban nem, vagy csak nagyon kevés iskolában jelennek meg önálló tantárgyként, a történelem tantárgyba ágyazottságuk esetén pedig fennáll az a veszély, hogy elsikkadnak a történelmi ismeretek mellett. Ellenérvként felhozható, hogy ezek a témák a nevelő-oktató munka egészében jelen vannak, s nem szükséges e területeknek különálló kereteket szabni. Egy 2008-as felmérés azt mutatja, hogy ez az állítás nem állja meg a helyét. A megkérdezett tanulók csupán 11%-a válaszolt igennel arra a kérdésre, hogy szoktak-e tanórákon politikai kérdésekről beszélgetni, illetve csak 3,1%-uk beszél ilyen kérdésekről oktatóikkal tanórákon kívül. És ennek a jelenségnek súlyos következményei lehetnek: *„2008-ban a diákoknak csak 45%-a vélte úgy, hogy a többpártrendszer a demokrácia kelléke, és csak 66% tartotta fontosnak a választás lehetőségét, ami azt jelenti, hogy a vizsgált generáció közel felének gondolkodásában nem áll össze koherens egésszé annak a politikai rendszernek a működése, amelyben él, amelynek működtetésére a közeljövőben jogot kap.”*⁹

⁷ Kiss Mária Rita

⁸ Ságvári (2008)

⁹ Kiss Mária Rita

1.2. A serdülők társadalmi kérdésekhez való viszonyulása

A fentebb leírt általános állapot már önmagában is változtatásra adhat okot, azonban a fiatalok fejlődéslélektani jellemzőit vizsgálva különösen fontos a probléma megoldása. Ugyanis a serdülők apátiájának figyelmen kívül hagyásával nem csak saját generációjuk, de az egész társadalom olyan problémák elé nézhet, amelyeket a későbbiekben alig, vagy egyáltalán nem lehet majd orvosolni.

A serdülők identitáskrizisük megoldására irányuló törekvéseik során jelentős érdeklődést mutatnak az erkölcsi és társadalmi kérdések iránt. A felnőtté válás, más szóval a felelős állampolgárrá válás előszelét már érzik a tizenéves fiatalok, akik a társadalmi és erkölcsi problémákra megoldást találva próbálják megtalálni helyüket a világban.¹⁰

Az erkölcsi fejlődés pszichológiai vizsgálatának kiemelkedő képviselője Lawrence Kohlberg, aki az egyén erkölcsi fejlődési folyamatát Piaget elmélete alapján¹¹ három szintre osztotta, mindegyik szinten belül megkülönböztetve két szakaszt. A *prekonvencionális* szinten az egyén erkölcsiségét alapvetően a büntetéstől való félelem (*heteronóm erkölcsiség*) illetve a saját érdekek és szükségletek (*instrumentális erkölcsiség*) uralják. Az iskoláskor vége felé jelenik meg a *konvencionális* szint, amikor cselekedeteiket már befolyásolják a társadalmi konvenciók is. A harmadik szakaszt a környezet(család, tanárok) elvárásai uralják. A negyedik, vagyis a „törvény és a rend” szakaszában már hangsúlyosan megjelennek a társadalmi konvenciók és ezek lesznek a viselkedés vezérmotívumai. „A negyedik szakaszra jellemző gondolkodás a serdülőkorban kezd megjelenni, de az erkölcsi gondolkodást elsősorban a harmadik szakasz módszerei uralják egészen a húszas évek közepéig.”¹² A *posztkonvencionális* szint erkölcsisége már túlmutat a társadalmi meghatározottságon és pozitív folyamatokra való nyitottság jellemzi. Az ötödik szakaszban az egyén a társadalmi szerződés változtatására és szükség esetén jobbá tételére képes. A hatodik szakaszt az egyén által választott és elfogadott egyetemes etikai elvek uralják. Az eddig a szintig eljutott emberek kiállnak elveik mellett, még ha azok szembe is kerülnek a társadalom által elfogadott értékekkel. Tehát Kohlberg elmélete szerint a serdülők erkölcsiségét a társadalmi konvenciók,

¹⁰ Cole és Cole (2003) 656. o.

¹¹ Cole és Cole (2003) 563. o.

¹² Cole és Cole (2003) 656. o.

de legalábbis a számukra fontos személyek elvárásai határozzák meg. Ez a megállapítás napjaink fiataljait tekintve csaknem irreálisan optimistának tűnik.

Az erkölcsi szinteknek nincsenek teljes mértékben adekvát életkori tartományai. Fontos megemlíteni, hogy bizonyítottan korrelál az erkölcsi gondolkodás fejlettsége és az erkölcsös viselkedés.¹³ Tehát az erkölcs megvalósulását az emberek tetteiben befolyásolja a kognitív fejlettség, azonban megfigyelhetők (Adelson,1991)¹⁴ életkori sajátosságok is a serdülők politikai témákkal kapcsolatos véleményei kapcsán. Kutatások alátámasztották, hogy a társadalmi és politikai kérdésekben 14 éves kor körül megy végbe alapvető változás – „míg a 12-13 évesek a társadalomról szóló kérdésekre konkrét emberekre és eseményekre való hivatkozással válaszolnak, addig a 15-16 évesek absztrakt elvekre építenek válaszaikban.”¹⁵

A fiatalok gyakran fordulnak különös érzékenységgel különböző ideológiák felé. Szakemberek szerint ennek két fő oka van. Egyrészt a serdülőkori leválási törekvések egyik velejárója, másrészt a felnőtt társadalom problémáira egy tökéletes rendszer iránymutatásával keresik a megoldást.¹⁶ Adelson kutatásai rávilágítottak arra is, hogy a társadalmi érzékenység nem mindig párosul valódi alternatívák keresésének igényével.¹⁷ A fejlődépszichológusok felhívták a figyelmet gyakorlati és személyes tapasztalat fontosságára. (Ilyen kísérletnek tekinthető hazánkban 2012 szeptemberétől induló közösségi szolgálat középiskolai bevezetése.)

Gyakori jelenség fiataloknál, hogy a hagyományos erkölcsi normákat megszegve, azokat figyelmen kívül hagyva élik mindennapjaikat. Ez a deviancia sok esetben jelentheti az erkölcsi fejlődéskrisis egy manifesztációját.¹⁸ Georg Lind tanulmányában kifejti, hogy mikor az érzelmeket az erkölcsi fejlődés során felváltja az értelem, a fiatal krízist él meg. (Ez az erkölcsi fejlődés harmadik válsága). A krízis annál súlyosabb, „*minél kevésbé sikerül a fiatalnak összhangba hoznia az erkölcsi elvekhez és a többi emberhez fűződő, érzelmekkel telített kötődést.*”¹⁹ A másik lehetséges megoldási kísérlet az lehet, hogy a fiatal teljes egészében az értelmének próbálja alárendelni a viselkedését. Ha az erre irányuló törekvései kudarcot vallanak, súlyos büntudat és szégyenérzet alakulhat ki az egyénben.²⁰ Tehát, mint

¹³ Cole és Cole (2003) 665. o.

¹⁴ Cole és Cole (2003) 666. o.

¹⁵ Cole és Cole (2003) 667. o.

¹⁶ Cole és Cole (2003) 668. o.

¹⁷ Cole és Cole (2003) 668. o.

¹⁸ Lind (1989) 56. o.

¹⁹ Lind (1989) 56. o.

²⁰ Lind (1989) 56. o.

tanulmánya végén Lind kifejti, a morális fejlődés feltétele az érzelem és az értelem integrációja, amelynek alapjait az iskolában kell lefektetni, hiszen „*tanulmányok sora bizonyítja, hogy a konzisztens erkölcsi ítéletre való képesség lassan fejlődik, és ha az oktatás során nem történik meg az erre való stimulálás, gyakran még felnőttkorra sem alakul ki.*”²¹

Hipotézisem szerint az előző fejezetben felvázolt problémák megoldásában segítséget nyújthatnak a disztópiák – elsősorban az általam elemzett művek – tanórai, illetve azon kívüli feldolgozásai. Az utópiák és a disztópiák történeti áttekintésével valamint három regény elemzésével ennek bizonyítására teszek kísérletet.

2. Édestől a keserűig – Az utópiák és disztópiák kialakulása, története

2.1. Az utópia, disztópia szavak eredete:

„Az utópia szó eredete szerint görög. Az „utópia” kifejezés két görög szó, a „nem” (ou – ου) és „föld / hely” (toposz – τόπος) egyesítéséből származik, a jelentése „seholsem” vagy „sehol-hely”. A szót úgy alkották meg, hogy az eutopia (annyit tesz: jó hely) szóra is hasonlítson. Az **utópia** szót Morus Tamás használta először 1516-ban megjelent *De Optimo Reipublicae Statu deque Nova Insula Utopia* című könyve címében. A **disztópia** vagy **antiutópia** egy társadalom víziója, mely ellentétes az utópiával, egy negatív jövőkép. Etimológiája: A görög δυσ-, "disz", mely jelentése "beteg", "rossz" vagy "abnormális"; a τόπος "toposz" "hely"; és "ou-" ("ou") "nem" jelentésű szavakból.”²²

A két szó etimológiája elég egyértelmű, viszont jelentésük és fogalmi meghatározásuk már korántsem az. Mint Gyurkovics Tamás is írja tanulmányában: „A természettudományt művelők, és általában: a reálértelmiség legkedveltebb fanyalgása a humán diszciplínákkal

²¹ Lind (1989) 56.o.

²² Utópia (2009)

*szemben - hogy, tudniillik nem egzaktak, szabályai puhák - kevés esetben olyan szépen bizonyítható, mint az utópia fogalmának definiálásakor. Kis túlzással ugyanis: ahány tanulmány, annyi meghatározás.”*²³

Talán a legátfogóbb jellemzés így szól: „*az utópia olyan átfogó társadalomelméleti – államelméleti – elképzelés, amely az adott korban megvalósíthatatlannak látszó, eszményi társadalmi berendezkedést rögzíti.*”²⁴

Viszont akkor felmerül a kérdés, a szerző miért vesztegeti idejét olyan mű, ideológia megalkotására, amely nem maradhat fenn, de még csak meg sem születet. Az utópiák szerzői közül sokan nem látták olyan borúsan a saját maguk által megalkotott világ létezésének lehetőségét. Az indíték mindenképpen az lehet, hogy a szerző nem érzi jól magát a világban, és ha nem is lényegi változást akar elérni, mindenképpen gondolkodásra akarja késztetni a befogadót. Nem egyedül akar cselekedni, hanem kollektív, átfogó „ítélőbizottságot” akar létrehozni. Milyen nehéz is lehet ez: az olvasót integrálni soha-országba úgy, hogy átérezze, beleélje magát az ott lakók életébe, értékrendjébe.

Az utópiák egyik lényegi sajátossága, hogy a történeti kontinuitást megszakítva, egy „sehol-helyen” ábrázolják a tökéletes társadalmat.

2.2. Egyszer volt, hol nem volt egy tökéletes világ... - Utópiák a világirodalomban

Az utópiák egyik lényegi sajátossága, hogy a történeti kontinuitást megszakítva, egy „sehol-helyen” ábrázolják a tökéletes társadalmat. **Boris Groys**, orosz posztmodern eszmetörténész így írta le az utópiák kialakulásának feltételeit : „*Ahhoz, hogy az ember egy utópiát minden részletében gondosan megtervezzen és felépítsen, s hogy megóvhassa azt a tökéletlen világ rontó hatásaitól, bizonyos térbeli elkülönülés szükségeltetik. Nem véletlen, hogy az utópiákról szóló híradásokat rendszerint úti beszámolók tartalmazzák. Olyasvalakire van szükség, aki egy merész és veszélyekkel teli tér- vagy időutazás során valamelyik szigeten, egy magas hegy fennsíkján, idegen bolygón vagy a miénktől eltérő időzónában egyszer csak*

²³ Gyurkovics (2010)

²⁴ Gyurkovics (2010)

*utópikus világra bukkan. S amikor aztán az utazó elhagyja ezt az utópikus világot, másodszor már képtelen visszatérni. (...) Éppen ezért az első parancsolat, amihez az utópiagyártónak tartania kell magát: találj egy lakatlan vidéket, mert csak ott sikerülhet igazán valamit egy átfogó terv szerint megalkotnod.”*²⁵

Ugyan az utópiát, mint kifejezést Morus Tamás óta datálhatjuk, nem ő volt az első, aki elméleti síkon egy eszményi társadalmat kívánt létrehozni. Már **Platon** is próbálkozott hasonlóval az *Állam*²⁶ című művében. A nagy görög filozófus i. e. 370 körül írta meg ezt a dialógust, melyben a tökéletes államot próbálta modellezni. Szerinte a tökéletes társadalom egyik alapfeltétele a magántulajdon eltörlése. A társadalmi berendezkedés kasztrendszerre épül. A legfelső szinten áll a filozófusok rendje, mely az uralkodó, irányító osztály. Az állam külső és belső rendjéről a katonák gondoskodnak, a közösség ellátását pedig a földművesek rendje végzi. Platón tíz könyvre, azaz fejezetre osztotta az államelméleti kérdéseket, melyekben többek között az igazságosságról, vagyis a hatalmi kérdésekről, a nevelésről, államformákról és a közösség boldogságának a feltételeiről ír.

Morus Tamás művének²⁷ középpontjában is a magántulajdon eltörlése áll. Még a személyes tárgyak is a közös tulajdont képezik. A tökéletes társadalom szerinte csak egy szigeten létezhet, ahova nem ér el a romlott világ keze. Ez Utópia. Morus bemutatja a sziget lakóinak életét. Ez az élet pedig meglehetősen unalmas és ijesztő. Minden mozzanat kontrollált, és szigorúan közösségi érdeket szolgál. Mindent, ami egyéni, eltörlnek. Olyan részletek is élénk tárulnak, mint például az emberek ebédnél való ülésrendje.

A következő jelentősebb utópisztikus mű **Tommaso Campanella** nevéhez fűződik. A *Napváros*²⁸ című műve 1602-ben jelent meg. Itt is jelen van a kasztrendszer és a szigorú életvitel-szabályozás. Olyannyira, hogy az emberek ebben a világban totálisan szervezeten közöskölnének, az egészséges utódok világra hozásának mindent felülíró, szentesített céljából. „Csak a legerőteljesebbek és legjobbak nemzenek, az orvosok és tisztviselők irányítását követve, az asztrológia alapján, a nemzésnek megfelelő időben, az istenség iránti félelem és tisztelet jegyében, s csupán 25 éves koron felül és 53 éves koron alul; az asszonyok számára is előírtuk a megfelelő időt, azt, amikor a leginkább alkalmasak, megszüntettük továbbá a nem megfelelő egyesüléseket, amelyek például csak a gazdaság növelése céljából jönnek létre, s

²⁵ Bán Zoltán András (2010)

²⁶ Platon (1989)

²⁷ Morus (2002)

²⁸ Campanella (2002)

*amelyből a köztársaság nem nyer sarjakat, legfeljebb hitvány torzszülötteket és gyengeelméjűeket, mint a tapasztalat mutatja.”*²⁹

Francis Bacon *Új Atlantisz*³⁰ (1627) című műve is igazodik a sziget-motívumhoz. Újdonsága, hogy ez már egy elbeszélés, elhagyva a párbeszédes formát. Egyik alaptétele, hogy a természet megismerése elvezeti az embert a szellemi és erkölcsi tökéletességhez. A felvilágosodás eszméje két nagyszerű regényt hívott életre, bár eltérő indíttatással. **Daniel Defoe** 1719-ben megjelent *Robinson Crusoe*³¹ című műve a „robinzonád” műfaj megalapozója. Defoe regényében az angol ember felsőbbrendűségét hirdeti, mely minden körülmények között megállja a helyét. **Jonathan Swift** *Gulliver utazásai*³² című műve (1726) viszont ezt az ideát töri át kegyetlen satírával. Célja, hogy görbe tükröt állítson az emberiség elé, melyben saját önhitt, erkölcsileg eltévelyedett képmását láthatja. Mindkét mű valami újat teremtett meg, melynek örökérvényűségére a két regény számos fel- és átdolgozása a bizonyíték.

2.3. Swift nyomdokain - Magyar utópisták

Az első magyar utópiát **Orczy Lőrinc** írta meg *A fehér tatárok országa* címmel. Ez a mű sajnos elveszett. Valószínűleg egyfajta államregény, vagy államelmélet lehetett.³³

Bessenyei György kiemelkedő alkotása a *Tariménes utazása*³⁴ 1802-1804 című állambölcseleti illetve utaztató kalandregény. Megjelenik benne a felvilágosult abszolutizmus éltetése, mindamellett satirikus képet fest a civilizált világ útvesztőiről is.³⁵

Jókai Mór *Ahol a pénz nem isten*³⁶ című 1904-es regénye volt a nagy író utolsó műve. A regénybeli közösségnek hat lakója van, akik gyermekek. Ez az osztály nélküli kis társadalom az erkölcsi szabályokra, a szeretetre, és az egyenlőségre épül. A gyermekek ártatlanságának

²⁹ Bán Zoltán András (2010)

³⁰ Bacon (2001)

³¹ Defoe (2006)

³² Swift (2011)

³³ Orczy Lőrinc A magyar irodalom arcképcsarnoka (2010)

³⁴ Bessenyei (1999)

³⁵ Fazekas enciklopédia (2010)

³⁶ Jókai (1992)

megőrzését a helyszínen, egy szigeten „biztosítja”, mely egyébként Jókai regényeinek visszatérő motívuma.

Karinthy Frigyes – *Utazás Faremidóba, Capillária*³⁷

Gyurkovics Tamás szerint „a racionalizmus óta válságba került utópiák eszményi társadalomképének épp ekkor, a huszadik század elején akadhat újabb változata: az emberből, és az emberi rációból levezetett utópiák kudarca után – nem kis keserőséggel persze – ideje lett a modernitás „tudományos-fantasztikus” utópiának.”³⁸

Ilyen utópisztikus szatíra az *Utazás Faremidóba* című kisregény is: tudományos-fantasztikus. Karinthy igazodik a swifti megoldáshoz: Gulliver egy tökéletes társadalomban találja magát, melynek lakói a szolaszik. Az ő szemükkel mutatja meg az embert, mint élősködőt a Földön.

Gulliver hatodik útja Capilláriába, egy tenger alatti világba kalauzol el minket. Ebbe a nők vezette „tökéletes” társadalomba, ahol a férfi csak, mint korcs van jelen. Karinthy ezzel a regényével a század elején fellángolt feminista mozgalmainak abszurditását ábrázolja.

Babits Mihály: *Elza pilóta, vagy a tökéletes társadalom*³⁹

Csakúgy, mint Jókainak, Babitsnak is egy elképzelt világról szólt az utolsó regénye. De ez a mű már egyértelműen antiutópia. Elza, a főszereplő egy olyan világban él, ahol a háború jelenti az életet és nemcsak a férfiak, hanem a nők számára is. A harcnak van alárendelve minden ember, már születésétől kezdve. „*Babits elárvtó, hideg világot mesél, komor és rémisztően száraz nyelven.*”⁴⁰

³⁷ Karinthy (1972)

³⁸ Gyurkovics Tamás (2010)

³⁹ Babits Mihály (2002)

⁴⁰ A magyar utópia-, disztópiatörténet főbb „állomásait”, gondolatait Gyurkovics Tamás (2010) tanulmányából kölcsönöztem.

Szathmári Sándor: *Kazohinia*

A *Kazohinia*⁴¹ Szathmári Sándor fő műve, melyet 1935-ben kezdett írni. Szathmári „Gulliverje” egy ismeretlen sziget életét mutatja be. A „tökéletes” társadalom, melynek tagjai a hinek, a totális ésszerűség és az anyagi valóság világában élnek, nem ismerik az érzelmeket, a lélek pedig számukra a legsúlyosabb betegség. E társadalom periferiájára szorult közösség a behinek csoportja, mely épp az előbbi rend ellentéte. „A lélek nélküli rend számára légüres teréből egy rögeszméssel zsúfolt pokol fullasztó füstjébe került, olyan örültek közé, akik életük elpusztítására alkotnak maguknak isteneket, törvényeket, szabályokat.”⁴² A műfaj magyar nagyjai (Karinthy és Babits) lelkesen fogadták a regényt. Szerzője elsősorban nem szórakoztatni, hanem tanítani akart.

2.4. Félelmetes jóslatok – A disztópiákról

Sükösd Mihály így foglalja össze a disztópiák keletkezésének motívumait: *„A negatív utópia az újkorban keletkezik, aligha véletlenül az angol és a francia polgári forradalom után. A nézőpontváltáshoz radikális remény és radikális csalódás szükségeltetett. Miként azt a világirodalom mindmáig legfontosabb, legkínzóbb és legtökéletesebb negatív utópiája tanúsítja, a Gulliver negyedik könyve, az Utazás a Nyihahák országába.”*⁴³ A Swift által kitaposott „pedagógiai” úton indultak el a XIX. és XX. századi írók, akik már nem, mint eszményt ábrázoltak egy világot, vagy éppen ugyanazt a jelenséget, mint elődeik. Míg a megbonthatatlan társadalmi hierarchia Platónnál, az egyéniség megsemmisítése a közösség javára Morus Tamásnál, illetve az élet szigorú rendezettsége Campanellánál eszményt jelentett, ugyanezen értékek már negatív előjellel jelennek meg a disztópiák világában. Nyikolaj Bergyajev vészjósló gondolatai, mely egyébként a *Szép új világ* előszava is: *„Úgy tűnik, az utópiák sokkal könnyebben megvalósíthatók, mint azt korábban gondoltuk. Manapság egy új és sokkal rémisztőbb kérdéssel kell szembenéznünk: hogyan tudjuk megakadályozni, hogy az utópiák valóra váljanak?...Az utópiák megvalósíthatók. Az élet az utópiák felé halad. És talán egy új évszázad kezdődik el, egy olyan század, amikor az*

⁴¹ Szathmári (1980)

⁴² Keresztury (1957)

⁴³ Sükösd (1990) 83.o.

értelmiségek és a művelt osztály majd olyan módozatokról álmodozik, amelyekkel el lehet kerülni az utópiákat, és vissza lehet térni egy nem utópista társadalomhoz, amely kevésbé „tökéletes” és szabadabb.”⁴⁴

Szilágyi Ákos szerint disztópiák megjelenésének ténye „liberális tiltakozás az utópiák megvalósítása ellen.”⁴⁵ Ez a paradoxon jelenik meg Zamjatyinnál is, egy nagyszerű hasonlatban: „Az emberiség történelme körkörösén emelkedik felfelé, akár az aero. A körök különbözők – lehetnek aranyból, lehetnek véresek, ám mindegyikőjük egyformán 360 fokos. (...) Jobbra indultunk el a nullától – s balról tértünk vissza hozzá, s ezért: plusz nulla helyett mínusz nullánk van. Értitek? (...) Kit érdekel, hogy csupán egy késpengényi választ el bennünket a Nulla Szirt fekete oldalától.”⁴⁶

Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij *Ördögök* című, 1873-ban kiadott regényében döbbenetesen pontosan illusztrálja a későbbiekben ténylegesen megvalósuló bolsevista Oroszország állapotát. „„A társadalom minden egyes tagja figyeli és szükség esetén köteles feljelenteni a másikat. Minden egyén az összességhez tartozik, az összesség pedig az egyénhez. Mindnyájan rabok, és a rabságban egyenlők. Végző esetekben: rágalom és gyilkosság, de a legfőbb az egyenlőség. (...) A rabszolgáknak egyenlőknek kell lenniük: zsarnokság nélkül még soha sem volt szabadság, sem egyenlőség, de a nyájban egyenlőségnek kell lennie, és ez a sigaljovizmus!”

A társadalom technikai fejlődésével az eddig képzeletbelinek számító idill, vagyis az élet totális ellenőrzése és alárendelése valami nagyobb eszmének hirtelen megvalósíthatónak tűnt. Két totális rendszer alakult Európában, a hitleri és a sztálini.”⁴⁷

⁴⁴ Huxley (1982) Előszó

⁴⁵ Szilágyi (1988) 18. o.

⁴⁶ Zamjatyin (1990) 111. o.

⁴⁷ Az idézeteket és az utópiatörténet főbb „állomásait”, gondolatait Bán Zoltán András (2010) tanulmányából kölcsönöztem

3. „Ember vigyázz, figyeld meg jól világod...” – Három disztópia elemzése

A tudomány, a technika korlátlan térnyerése és ez a két világhatalom hívta elő a disztópiák három talán legjelentősebb művét. Jevgenyij Zamjatyin *MI* (1921) című regénye a tökéletesen racionális, matematika-alapú társadalom világát mutatja be, amelyben a tudomány mindenhatósága és a megfélemlítés eszközei tartják fenn a rendet. Aldous Huxley előde útját járva, a technikai manipulációt fejleszti tökélyre a *Szép új világ*-ban (1931). Orwell a megfélemlítés örökségét felhasználva, egy totalitáriánus rendszert épít fel kultikus regényében, az *1984*-ben (1948).⁴⁸

„Az utópia olyan átfogó társadalomelméleti - államelméleti - elképzelés...” - olvasható az előző fejezetben Gyurkovics Tamás definíciója. A három mű elemzésével annak bizonyítására vállalkozom, hogy a disztópiák műfajára is érvényes ez az állítás. Sőt, nem csak, hogy egy társadalmat, egy egész világot ábrázolnak. Orwell és Huxley ismerték egymás regényeit, és minden bizonnyal olvasták Zamjatyin művét is. Huxley írt is egy levelet pályatársának, melyben elismerését fejezte ki annak műve iránt. Orwell 1946-ban ír a *MI*-ről, jó néhány ponton összehasonlítva a *Szép új világgal*. Valószínűsíti, hogy Zamjatyin regénye „*egyik forrása volt Aldous Huxley Szép új világ-ának.*”⁴⁹ Huxley regénye tudatosabban, jobban megszerkesztett, de világában „*az élet olyannyira céltalanná vált, kiüresedett, hogy nehéz elhinni: egy efféle társadalom képes volna fennmaradni.*”⁵⁰ Hiányolja belőle azt a „politikai jelentéstöbbletet”, amely Zamjatyinnál kétségtávol megvan. Összességében szerintem a *MI* sokkal inkább hasonlít az akkori jelen világához. Gondolatait így zárja: „*Voltaképpen tanulmány a „Gépről”, a „szellemről”, amit az ember egy óvatlan pillanatban kieresztett a palackból, és többé nem képes visszazárni.*”⁵¹

Huxley így nyilatkozik több év távlatából művéről: „A téma az volt, hogy az embereken uralkodni lehet társadalmi, nevelési és farmakológiai intézkedésekkel, uniformizálni lehet őket, ha megvan a lehetőség genetikai alapjaik manipulálására, és ha van olyan

⁴⁸ Barcsi Tamás (2012)

⁴⁹ Orwell (1990)

⁵⁰ Orwell (1990)

⁵¹ Orwell (1990)

lelkiismeretlen kormány, amely minden kételkedés nélkül képes megtenni ezeket a dolgokat... Egyre inkább abba a helyzetbe kerülünk, hogy mindezt el lehet érni. És rendkívül fontos, hogy ennek tudatára ébredjünk és megtegyünk minden óvintézkedést ennek megakadályozására.”⁵² Ahogy Huxley ezt kis is fejti, a disztópiák szerzői figyelmeztetni akarnak egy közelgő katasztrófára, ezért elengedhetetlen, hogy a regényekben ábrázolt társadalom kapcsolatot mutasson a szerző jelenével. Mindhárom történetben expliciten jelen van a múlt, vagyis a szerző jelenkori világa utalások révén. Az elbeszélő vagy egy-egy szereplő hivatkozik a múltra, amikor még nem volt szigorú matematikai rend⁵³, az emberek még szültek gyermeket⁵⁴, vagy az érzelem nem számított bűnnek.⁵⁵ Sőt, nem csak utalások révén, de a három világban mementóként még létezik a múlt a „tökéletes világ” társadalma – és az olvasó számára, mint atavisztikus, tökéletlen világ. Zamjatin Egységes Államában a Régi Ház testesíti ezt meg, amely egyfajta múzeumként szolgál. A Szép új világban a rezervátum és maga a főhős, a Vadember őrzi a régi világ jegyeit. Orwell regényében egy külön kaszt, a prolik kötődnek a Nagy Testvér előtti időkhöz, illetve Mr. Charrington lakása viseli a múlt jegyeit. De a disztópiák világában Francis Fukuyama szavaival élve, a történelem végéhez érkezünk. *„Az antiutópista regényíró mindig végsőre érkezik. Abban a pillanatban az „ésszerű” világba, amikor az elnyeri végső és tökéletes formáját, amikor az utolsó mozzanatok is kiküszöbölik (ennek regényes története maga a mű).”*⁵⁶ A permanens jelen megvalósításának egyetlen akadálya a főhős – *„Ha ember vagy, Winston, akkor te vagy az utolsó ember. A te fajtád kihalt; mi vagyunk az örökösök. Egyedül vagy, érted, kívül vagy a történelmen, nem létezel.”*⁵⁷ – mondja O’Brien. Vadember öngyilkos lesz, D-503 pedig „meggyógyul” – a *Nagy Műtét* során kioperálják fantáziáját.

A jelenből a disztópiák jövőjébe vezető radikális nézőpontváltáshoz mindkét műben egy sorsfordító jelenség adta az alapot. Huxley egy valós eseményt választott: *„A történet Henry Ford, a modern Jézus Krisztus fellépésével kezdődő új időszámítás hetedik évszázadában játszódik, abban a korban, amikor az alkalmazott tudományok, a technika és az ipar fejlődése nyomán az egész világ „civilizált” lett...”*⁵⁸ Az 1984 világának három szuperállama a II.

⁵² H. Szász (1984) 134. o.

⁵³ Zamjatin (1990)

⁵⁴ Huxley (1982)

⁵⁵ Orwell: (1983)

⁵⁶ Szilágyi (1988) 88. o.

⁵⁷ Orwell (1983) 297. o.

⁵⁸ H. Szász (1984) 129. o.

világháború után jött létre. Zamjatyin világa azonban nem a valóságban csírázott. Az elképzelt, Kétszáz éves háború után jött létre a „tökéletes társadalom”.

3.1. Értékrend

Egy társadalom alapfeltétele a közös értékek megléte, egy ideológia, amelyeket többé-kevésbé a társadalom minden tagja elfogad. Ezen értékek mentén szerveződik az erkölcs, a kultúra és minden egyéb, mely az emberek mindennapi életére kihat. „Az érték az egyén és a társadalom szociálpszichológiai közvetítések láncában a legerősebb szem.”⁵⁹ Minél szilárdabban él az egyének tudatában az értékrend, annál szilárdabb lesz maga a társadalom is.

Orwell világának abszurd sajátossága, hogy Nagy Testvér és a Párt akaratán kívül jól artikulált értékek nem léteznek.

Óceánia három jelmondata:

A HÁBORÚ: BÉKE
A SZABADSÁG: SZOLGASÁG
A TUDATLANSÁG: ERŐ⁶⁰

Ez a három jelmondat is a párt akaratát tükrözi. A Párt mindenható, minden egyéb ebből következik. Huxley Világállamában viszont az emberek már gyermekkorukban determinált értékrendet „sajátítanak el” a hipnópédia, vagyis az alva tanulás segítségével. Tudat alatt az értékrend jelszavak formájában személyiségükbe ég, melyek aztán egész életükben végigkíséri őket. A korlátlan fogyasztás – „*Ha megunjuk, el vele, így jutunk csak felfele!*” – és a közvetlen vágykielégítés – „*Nyúlj ki minden öröm után, ne halaszd holnapra bután!*” – az alapja mindennek. A promiskuitás, a „*mindenki mindenkihez tartozik*” elve az egyik tartópillére a társadalomnak. Ennek a társadalomnak is van jelszava: *Közösség, Állandóság, Azonosság*. A még emberinek tekinthető értékrendje csupán a Vadembernek van. A *MI*-ben a tökéletes ráció világa, a matematikai meghatározottság ott van az élet minden területén. Az aritmetika a törvény és az értékek csúcsa. Ami matematikailag nem megalapozott, annak nincs értelme ebben a világban. A szép a steril égbolt, amelyet nem csúfítanak el ostoba rendezetlenségükkel a

⁵⁹ Csepeli (2001) 234. o.

⁶⁰ Orwell (1983) 10. o.

felhők. A tánc szépsége az „esztétikailag meghatározott, ideális kötöttségében rejlik. S ha igaz, hogy elődeink életük legihletettebb pillanataiban adták ár magukat a táncnak (vallásos misztériumok, katonai díszszemlék), ez csak egyet jelent: a szabadságtól megfosztottság ősidőktől fogva szerves jegye az embernek, és mi, mai életünkben csupán tudatossá tesszük.”⁶¹

3.2. A társadalom felépítése

Orwell és Zamjatyin regényei tulajdonképpen *rendőrállam-utópiák*.⁶² A Gondolatrendőrség, illetve az Őrzők gondoskodnak arról, hogy a polgárok ne tévelyedjenek el. Huxley determináltságra épülő világában erre már nincs szükség. 1984 társadalmá szigorú hierarchia alapján rendezett. „A piramis csúcsán Nagy Testvér található. Szerepe az, hogy gócpontja legyen a szeretetnek, félelemnek és tiszteletnek, vagyis azoknak az érzelmeknek, amelyeket könnyebb egy egyén, mint egy szervezet iránt érezni. (...) Nagy Testvér után következik a Belső Párt, amelynek taglétszáma hatmillióban van megszabva, vagyis valamivel kevesebben, mint Óceánia lakosságának két százaléka. A Belső Párt után következik a Külső Párt. Ha a Belső Pártot az Állam agyaként jellemezzük, a Külsőt joggal hasonlíthatjuk a kezéhez. Ez után következnek a néma tömegek, amelyeket "prolik"-ként szoktunk emlegetni; ezek a népességnek körülbelül nyolcvanöt százalékát teszik ki.”⁶³ A prolik szegénységben, de teljes szabadságban élnek. A Pártra nézve tudatlanságuk miatt veszélytelenek. Értékük csupán fizikai munkájukban rejlik. Ők őrzik még valamelyest az elmúlt világ jegyeit. A Külső Párt tagjai jobban – bár a borotva és a cigaretta náluk is luxuscikknek számít –, de szabadságuktól megfosztva élnek és a Gondolatrendőrség szüntelen megfigyelése alatt vannak. Ők hatják végre a Belső Párt utasításait, parancsait. Egyenruhájuk kék overáll. A Külső Párt tagja a főhős is. A Belső Párt az az oligarchia, mely tulajdonképpen az államot irányítja. Komoly privilégiumokkal rendelkeznek az alsóbb kasztokhoz képest, de ők sem élnek teljes fényűzésben. A Közigazgatásért négy minisztérium a felelős: „az egyik az Igazság-minisztérium volt, amelyhez a hírszolgálat, a szórakoztatás, az oktatás és a szépművészetek tartoztak, a másik a Béke-minisztérium, amely a háborút intézte, a harmadik a Szeretet-minisztérium, amely a törvényeket hozta és a rendet tartotta fenn, a negyedik a Bőség-

⁶¹ Zamjatyin (1990) 8. o.

⁶² Szilágyi (1988) túl 87. o.

⁶³ Orwell (1983) 230. o.

*minisztérium, amely a gazdasági ügyekért volt felelős. Újbeszélül Minigaz, Minipax, Miniszer és Minibő volt a nevük.*⁶⁴ Különböző szervezetek léteznek, mint az Ifjúsági Nemiségellenes Szövetség, amelynek a vágy elfojtásának demonstrálása a célja a fiatalok körében vagy a Kémek, ahol a fiatalokat a hatalom szolgálatára nevelik.

A Szép új világ egyetlen államból áll. Ennek neve: Világállam, melyet tíz világellenőr irányít. Huxley regényének elején részleteiben ismerhetjük meg a Belső-Londoni Keltető- és Kondicionáló Központ működését, vagyis a társadalom motorját, ahol a közösség tagjai „készülnek” génmanipuláció segítségével. *„A szép új világban ötféle embertípust tenyésztene ki: az irányító szerepre és tudományos munkára szánt Alfákat és Bétákat, valamint a mechanikus, alacsony rendű munka elvégzésére rendelt, tudatosan csökkentett képességű Deltákat, Gammákat és Epsilonokat. A világra „dekantált” gyerekeket azután közös nevelésük során típusuknak megfelelően kondicionálják.*⁶⁵ A kondicionálás segítségével a kasztok egyedei teljesen elégedettek „sorsukkal”. Az ellenszenv a más kasztok iránt a rendet, az egyensúlyt hivatott szolgálni.

Zamjatyin Egységes Államának nincsenek olyan erős társadalmi törésvonalai, mint az előző világoknak. Minden hatalom birtokosa a *Jótevő*, a *Gépezet* irányítója, élet és halál ura. Az embereknek nincs nevük, csak számuk. A *Rend-Tábla*, ez a szent törvénykönyv, mely az emberek időbeosztását tartalmazza is számokból áll.⁶⁶ „Én” nem létezik, csak egységes „mi”. *„...Feltételezni, hogy az „én”-nek lehetnek jogai az Állammal szemben, annyi, mintha feltételeznénk, hogy a gramm kiegyensúlyozhatja a tonnát. Innét a felosztás: a tonnának - jogok, a grammnak - kötelességek; s a természetes út a jelentéktelenségtől a nagyságig az, ha elfeleded, hogy gramm vagy, s a tonna milliomodrészének érzékeled magad...”*⁶⁷ A teljes ellenőrizhetőséget szolgálja az, hogy az Egységes Államban minden üvegből van, így az emberek élete nem csak átvitt értelemben, de valóban átlátszó.

⁶⁴ Orwell (1983) 10. o.

⁶⁵ H. Szász (1984) 130. o.

⁶⁶ Zamjatyin (1990) 15. o.

⁶⁷ Zamjatyin (1990) 110. o.

3.3. Kultúra

Ebben a fejezetben a kultúrát, elsősorban mint szellemi javak összességét vizsgálom. Mindhárom világban a történelem megszakadásával egy teljesen új kultúra épült fel, amely a hatalom és a fennálló rend stabilitását szolgálja. A művészetek valódi funkciója (esztétikai önkifejezés) megszűnt. Ebben az értelemben a művészet veszélyes és haszontalan a hatalom számára. A hagyomány kezdete az új állam felépülésével azonos. Hagyományos értelemben vett transzcendencia létét tagadja a három társadalom, minden isteni hatalmat a vezetőnek tulajdonítanak, így tehát vallás és politika összemosódik.

A kultúra Óceániában a Párt teljes szolgálatában áll. Gépek készítik a regényeket, propaganda célból. A zenei művészet a győzelmi indulókra redukálódott. A művészetek elsődleges feladata a polgárok „megfelelő” intellektuális szinten tartása. Az Igazság-Minisztérium egy külön részlege foglalkozik a kultúra előállításával, elsősorban a prolik számára: *„Ezek állították elő azokat az értéktelen újságokat, amelyekben sporton, bűnügyeken és horoszkópokon kívül szinte semmi sem volt, az olcsó, hatásvadász regényeket, a nemiségtől csöpögő filmeket és az érzelmes dalokat, amelyeket teljesen gépesített eljárással készítettek, egy "verscsinálónak" nevezett különleges kaleidoszkópféle masina segítségével.”*⁶⁸ A Két Perc Gyűlés minden napos elfoglaltság. A Párttagoknak az ellenségről vetítenek álló- és mozgóképeket. Lényege a felgyülemlett feszültség levezetése. Hasonló a funkciója a Gyűlés Hetének, ennek a nagyszabású ünnepségnek is. A vallás természetsszerűleg nem jelenhet meg ebben a világban. Az isteni hatalom néhány sajátossága Nagy Testvér képében van jelen.

Tekintve, hogy Huxley világának elsődleges mozgatórugója a fogyasztás, a kultúra is ezt a célt szolgálja. Minden értékes, amihez eszköz kell, amely fogyasztásra épül. Amely nem segíti a gazdaságot, legyen az akár a természet, haszontalan és értelmetlen, ezáltal üldözendő. A *tapi-műsorok*, az *illatorgona*, különböző – szigorúan eszközszükségletekhez kötött – sportolási lehetőségek és a *szexofonok* teljes kielégülést nyújtanak.⁶⁹ A *Szolidaritási Tiszteletnap* egyfajta tiszteletadás a Legfelsőbb Lénynek. Spirituális élményt az *Orgia Forddal* elnevezésű szertartás nyújt, melynek során az összegyűlt tizenkét ember egymással szeretkezik és egymásban feloldódik.⁷⁰

⁶⁸ Orwell (1983) 51. o.

⁶⁹ Barcsi (2012)

⁷⁰ Barcsi (2012)

Az Egységes Államban – csakúgy, mint a tánc – a művészetet a matematikai tökéletesség jelenti. Az irodalom legnagyobb remekének a régi időkben maradt „Vasúti menetrendet” tekintik, de a *Bíróági Ítéletek Virágai*, a tanulságos és halhatatlan tragédia: *Aki elkésett a munkahelyéről*, vagy a polgárok asztali olvasmánya, *A nemi higiénia stanzái* hasonlóan nagy tiszteletnek örvendenek. A Zenegyár a zenei élvezetről gondoskodik, az Állami Költők a tökéletes metrikai felépítettségű propaganda-verseket alkotják meg. Fontos ünnepnek számít a Közakarat Napja. Évente egyszer ezen a gyűlésen választják meg a Jótevőt, természetesen többnyire egyhangúan. (A főszereplő feljegyzéseiben a Közakarat Napján jó néhányan felláznak és nemmel szavaznak.) Fontos rítus ugyanakkor az a renitens polgárok eltüntetése a *Gépezet* segítségével, amely egyfajta áldozatbemutató az állam számára.⁷¹ Bár a Jótevő isteni minőségben irányítja az államot, ebben a világban mégis a szekularizáció egy egészen extrém változata érvényesül. „*A mi isteneink itt vannak, lent, velünk a Hivatalban, a konyhában, a műhelyben, a mellékhelyiségben; az istenek olyanokká lettek, mint mi: ergo mi olyanokká lettünk, mint az istenek.*”⁷²

3.4. Interperszonális kapcsolatok

Az interperszonális kapcsolatok, különös tekintettel a női-férfi viszonyokra és az ezekhez kötött érzelmek felügyelete és megsemmisítése a regények egyik sarokpontját képezik és szorosan kötődnek a szabadság problémaköréhez. A cél ugyanaz, az eszközökben vannak eltérések. Az intimitást így írja le a szociálpszichológia: „*A kialakult intézmények, szabályok, kommunikációs rendszerek, szokások, normák önálló életre kelnek, saját történettel rendelkeznek, s ezáltal közösen szervezett világot hoznak létre...*”⁷³ Az intimitás veszélye a hatalomra nézve abban rejlik, hogy az ember irányíthatóságát jelentősen korlátozza és függetleníti őt a hatalomtól. Mindhárom mű férfi- és nőképe sokban hasonlít Adám és Éva alakjához. A férfit határozatlanság, óvatosság, körültekintés és előrelátás jellemzi, a nő azonban pragmatikus, a veszélyt sokszor semmibe vevő, céltudatos, dinamikus és lázadó. A nő dinamizmusa lendíti előre a férfit a világ elleni harcában.

⁷¹ Barcsi Tamás (2012)

⁷² Zamjatin (1990)

⁷³ Csepeli (2003) 166. o.

A főhős és a párja közti intim kapcsolat kivételével tulajdonképpen azok az interakciók, amelyek hagyományosan a három világ polgárai között létesülnek, az *álfüggőség* jelenségek körébe tartoznak. Ennek során a szerepek között jön létre interakció, nem maguk az egyének között. „Az *álfüggőséget igénylő helyzetekből ezért is igyekezzenek lehetőleg minden személyes elemet kiküszöbölni, a szereplőket az öltözék (többnyire egyenruha vagy liturgikus öltözet), a megjelenés és viselkedés (mindkettőt előírások kötik gúzsba) révén messzemenően kiegyenlítik.*”⁷⁴

Különösen igaz Orwell világára az *álfüggőség* másik esete: „...a résztvevők képtelenek az interakcióra, eleve hiányzik belőlük a jelenlét közlésére szolgáló repertoár, s ilyenkor az intézmény rendjére hagyatkoznak, mely koreografálja és integrálja interakcióikat anélkül, hogy annak valóban részesei lennének. (...) az egyének már csak annyiban minősíthetők társas lényeknek, amennyiben megfelelnek a velük szemben messzemenően támasztott követelményeknek.”⁷⁵

1984 polgárainak életében nincsenek mélyebb emberi kapcsolatok. „Mostanában nincsenek az embernek barátai, hanem elvtársai vannak”⁷⁶ – mondja a főhős, Winston. Ha az igény a barátságra az emberekben fel is merül, a *telekép* akadályozza az ilyen kapcsolatok kibontakozását. Család intézménye is eszközként működik a Párt kezében. „A családot jelenleg még nem tudják eltörölni, sőt: az embereket bátorítják is arra, hogy gyermekeiket szinte ódivatú módon szeressék. A gyermekeket viszont módszeresen szüleik ellen fordítják, ráveszik őket, hogy kémkedjenek utánuk, s jelentsék eltévelyedéseiket. A család gyakorlatilag a Gondolatrendőrség szerve lett. E ravasz fogás segítségével mindenkit éjjel-nappal olyan besúgókkal vesznek körül, akik közvetlen közletről ismerik őket.”⁷⁷

Az intimitás egyik alapvető megnyilvánulási formája a szexualitás. Winston Smith a lázadást többek között magában a szexualitásban látja, Julia Winston számára elsősorban a vágy és ezáltal a hatalom elleni lázadás megtestesült formája. „A Párt célja nem csupán az volt, hogy megakadályozza férfiak és nők közt az olyan kapcsolat kialakulását, amelyet képtelenség felügyelet alatt tartani. A Párt igazi, de be nem vallott célja az volt, hogy a nemi aktust minden élvezettől megfosssa. Nem is annyira a szerelmet, hanem inkább az erotikát tekintették ellenségnek, házasságon belül és kívül egyaránt.” A főhős Juliával való kapcsolatában

⁷⁴ Csepeli (2003) 166. o.

⁷⁵ Csepeli (2003) 166. o.

⁷⁶ Orwell (1983) 57. o.

⁷⁷ Orwell (1983) 149. o.

tapasztalja meg a testi-érzelmi szabadságot és biztonságot. Winston megtöretése akkor teljesedik ki, amikor a 101-es szobában elárulja Juliát.

A Szép új világ „*mindenki mindenkihez tartozik*” elve eleve megakadályozza a mélyebb érzelmek kialakulását. Az emberek minden tudatos és tudat alatti vágyukat kiélik. Erre a világra nem érvényes Freud jéghegy elve. A jéghegy egésze látszik. „*Az új rendben nincs szerelem, házasság, anyaság, család – helyettük az erkölcsi normává emelt és köznapi gyakorlattá fejlesztett, mindenfajta érzelemtől mentesített promiszkuitás és a tökéletes fogamzásgátló biztosítja a szexuális ösztön problémamentes, egészséges kiélését.*”⁷⁸ A gyermekkori szexualitás, az erotikus játékok nemhogy tiltottak, szinte kötelezőek a gyerekek számára. Erkölcstelennek az számít, ha egy férfi és egy nő hosszabb ideje viszonyt folytat egymással.⁷⁹ Az egyedüli, mélyebb érzelmeket megélni képes ember – a Vadember kísérlete a szerelmének beteljesülésére – is kudarcot vall.

A szexualitás hasonlóképpen működik a *MI* világában is, csak némileg korlátozva. Szexjegyekre – melyek meghatározott számban állnak rendelkezésre – bárkit meg lehet rendelni. Ebben a világban a szexualitás az állati ösztönök kiélését jelenti. Család nem létezik, a gyermekeket tenyésztik, és robotok nevelik fel őket. A regény tulajdonképpeni bonyodalmát az adja, hogy a főhős, D-503 beleszeret a lázadó nőbe, I-330-ba és ennek következtében súlyos betegség lesz úrrá rajta: lelke képződik. A világ értelmét veszti számára, a biztonságot nyújtó matematikai kötöttségek elvesznek.

3.5. Egyén és a társadalom szembenállása – A szabadság problematikája

Solomon Asch kísérlete (1969) bebizonyította, hogy az emberek hajlamosak triviális kérdésekre rossz választ adni a csoportnyomás hatására.⁸⁰ A disztópiák főhősei általában egyedül, de mindenképpen jelentős kisebbségben vannak (vélt) igazukkal a társadalommal és a hatalommal szemben. Meglehetősen érzékletesen példázzák ezt az állapotot az következő sorok: „*Eltűnődött rajta, miként járt eddig is sokszor, hogy vajon nem ő maga tébolyodott-e.*

⁷⁸ H. Szász (1984) 129-130. o.

⁷⁹ Barcsi (2012)

⁸⁰ Csepli (2003) 427. o.

Lehet, hogy az örültség egyszemélyes kisebbséget jelent. Valamikor az volt az örültség jele, ha valaki azt hitte, hogy a föld forog a nap körül; ma talán az, ha valaki azt hiszi, hogy a múlt megváltoztathatatlan. Lehet, hogy ő az egyetlen, aki ebben a hitben él, s ha így van, akkor örült. Az a gondolat azonban, hogy örült is lehet, nem nagyon zavarta; attól félt inkább, hogy téved. (...)Az eretnkségek eretnksége a józan ész. S az iszonyú nem az, hogy megölhetik az embert azért, mert másképpen gondolkozik, hanem az, hogy igazuk is lehet. Egyáltalán, honnan tudhatjuk, hogy kettő meg kettő valóban négy?”⁸¹ Mindhárom mű főhősét a hiányérzet készítette cselekvésre. A szabadság hiánya. A szabadság kérdése mindhárom mű egyik központi témája. Az egyén egyik világban sem szabad, különböző okokból kifolyólag. Hol rejlik a szabadság? A tudatban. A manipuláció a fennálló rend stabilitásának egyik alapfeltétele. „Manipulációra az a szituáció ad lehetőséget, ahol az egyik fél a másik által nem ismert információbővellettel rendelkezén a másikat olyan viselkedésre veszi rá, amelyre az a teljes információmennyiség birtokában nem lenne hajlandó.”⁸² Az egyik legfőbb manipulációs eszköz a múlt megváltoztatása, illetve eltörlése. „Aki uralja a múltat, uralja a jövőt is. Aki uralja a jelent, uralja a múltat is”⁸³ Már Mária Terézia is hirdette: „a történelemírás mindig is politika volt és az is marad.”⁸⁴ Huxley regényében ez hasonlóképpen van: „Önök mindnyájan emlékeznek – szólalt meg az ellenőr mély, erőteljes hangon –, önök mindnyájan emlékeznek, úgy vélem, a mi Fordunk ama gyönyörű és ihletett mondására, amely szerint a történelem ostobaság. A történelem ostobaság – ismételte meg lassan.”⁸⁵ Zamjatyin lélek-nélküli, a ráció irányította világában a múlt annyiban jelenik meg, amennyiben a jelen tökéletességét igazolja.

A három regény a személyes tudat felszámolásának, és a kollektív tudat létrehozásának⁸⁶ elbeszélése, amelyet O’Brien kollektív szolipszizmusnak nevez. Az 1984-ben a személyes tudat felszámolásának egyik legfőbb eszköze a nyelv redukálása. A társadalmi stabilitás⁸⁷ érdekében Világállam polgárainak tudata a géntechnológia segítségével már lefejtésükkor determinálva van. Zamjatyin disztópiájának alaptétele, hogy a szabadság és a boldogság egymást kizáró tényezők az ember életében.⁸⁸ „Vagy boldogság szabadság nélkül, vagy szabadság boldogság nélkül: harmadik lehetőség nincsen. S ők, az együgyűek a szabadságot

⁸¹ Orwell (1983) 91. o.

⁸² Csepeli (2003) 378. o.

⁸³ Orwell (1983) 42. o.

⁸⁴ Szondi Miklós (2008) 8.o.

⁸⁵ Huxley (1982) 31. o.

⁸⁶ Szilágyi (1988)80. o.

⁸⁷ Barcsi (2012)

⁸⁸ Barcsi (2012)

választották – nos, érthető –, utána évszázadokon át vágyakoztak a bilincsek után. ... S vége: újból itt a paradicsom. S mi ismét naivak és ártatlanok vagyunk, mint Ádám és Éva. Semmi zűrzavar, hogy mi jó és mi rossz: minden nagyon egyszerű, paradicsomian, gyermekien egyszerű.”⁸⁹ A szabadság a választás kötelezettségével jár, a választás pedig káoszt eredményezhet.

3.6. Mit üzennek a disztópiák?

Mint dolgozatom eddigi fejezeteiből kiderült, az utópisztikus regények alapvetően erkölcsi indíttatásból íródtak. Úgy vélem, elemzésemmel bizonyítottam, hogy ezek a disztópiák komplex leírásai egy társadalomnak, melyek az esztétikai élmény mellett hozzásegíthetik az olvasót mélyebb összefüggések meglátásához, valamint szűkebb és tágabb környezetük erkölcsi, valamint társadalmi problémáinak továbbgondolására készítetik. Gyakori panasz pedagógusok részéről, hogy a diákok nem látják a korok, a társadalom egyes szegmensei közti összefüggéseket, viszonyokat. Oktatásunkban ezeknek a műveknek az élményszerű és reflektív feldolgozása ebben is segíthet. *Kritikai gondolkodás fejlesztése – Az interaktív és reflektív tanulás lehetőségei*⁹⁰ című könyv 13. fejezete számos olyan tanulási technikát tartalmaz, amelyekkel a kitűzött célok megvalósíthatóak.

A fiatalokat jelenünkért és jövőnkért felelősséget vállalni képes felnőttekké, választópolgárokká nevelni az iskola egyik legfőbb feladata, ahogyan azt a NAT-ban is olvashatjuk. A szerzők koruk valós veszélyeire hívták fel a figyelmet, a tapasztalat azonban azt mutatja, jelenünkben még aktuálisabbak ezek a problémák, mint voltak a művek keletkezésének idején. A következő fejezetben ezeket foglalom össze a teljesség igénye nélkül, azokra a problémákra összpontosítva, melyek a fiatalabb generációkat is érintik.

Ami Orwell regényében a telekép, azok Zamjatyinnál maguk az üvegházak. Az **ellenőrzés** ténye napjainkban is vitathatatlan. A különbség csupán az, hogy a legtöbb embernek erről nincs is tudomása. A felelőtlen internethasználatból számos probléma adódik. Személyes életünkbe a közösségi oldalaknak köszönhetően mindenki beleláthat, s ami rólunk az

⁸⁹ Zamjatyin (1990) 61. o.

⁹⁰ Kritikai gondolkodás fejlesztése (2002)

internetre felkerült, már nincs a mi irányításunk alatt. Az internet világa egy külön szocializációs tér, melyben ugyanúgy szükség van a szocializációra, mint a társadalmi életünk egyéb területein. Hangzatos jelszavak nem csak a teleképből, de világunkban a médiából is ömlik. A médiumok többségének elsődleges feladata pedig nem a tájékoztatás, hanem a **manipuláció**. A *hipnopédia* módszere burkolt formában jelen van. A framingelmélet – mellyel Noam Chomsky is behatóan foglalkozott – szerint média helyettünk értelmez, mégpedig oly módon torzítva az információt, ahogyan az a médiabirodalmak mögött álló egyének illetve csoportok érdekeit szolgálja. Ez különösen azokat a társadalmi csoportokat érinti, akiknek a média a kizárólagos információforrása.⁹¹

Hasonlít az *információs társadalom* egyszeri embere Zdenek Miler *A világ leggazdagabb verebe* című meséjében a kis madárhoz, aki egy vagonnyi búzaszem boldog tulajdonosa lett, de nem tud mit kezdeni gazdagságával. Az információt nem csak megszerezni kell, de felhasználni is.

Világállam jelmondatai sajnos már mindennapjainkra is érvényesek. A **promiszkuitás** és az **érzelmi sivárság** problémaköre generációk óta tartó probléma. Fekete Gyula szociológus *Véreim, magyar kannibálok*⁹² című könyvében vizsgálja a hazánkat – és mára már egész Európát – sújtó népességfogyást és annak lehetséges okait. A hagyományos termelési-központú családot felváltotta a fogyasztási-központú család, melynek elemi érdeke, hogy minél kevesebb egyén osztozzon az anyagi javakon.⁹³ „Az élvezetvállalás és az áldozatvállalás sokat emlegetett párharcát a modern civilizáció kétségkívül az előbbi javára döntötte el.”⁹⁴ Ennek a párharcnak a megfordításában önmagában az iskola sem tud segíteni, mert az intim kapcsolatot, mint a családi életre szocializálás egyik legfőbb építőkövét egyetlen intézmény sem képes megfelelő módon átvállalni.⁹⁵ Mint Fekete rámutat, a XX. század második felétől kezdve nem csak a média, de a politika sem volt hajlandó a népességfogyásról és a családok helyzetének romlásáról tudomást venni, sőt, a család gyengítésében a kormányzati kommunikáció élen járt.⁹⁶ A feminizmus irányzata és normává emelése is jelentősen ártott a család és a gyermekvállalás megítélésének. Fekete Gyula a feminizmus legnagyobb képviselője, Simone de Beauvoir szavait is idézi, aki szerint a magzat „véletlen burjánzás az

⁹¹ Bajomi-Lázár (2006)

⁹² Fekete (1992)

⁹³ Fekete (1992) 72. o.

⁹⁴ Fekete (1992) 82. o.

⁹⁵ Fekete (1992) 194. o.

⁹⁶ Fekete (1992) 53. o.

anyaméhben, léte nem igazolt,”⁹⁷, vagy „míg le nem romboljuk a családot a család mítoszával együtt, a nők elnyomása elmarad.”⁹⁸

Ez az érzelmi sivárság együtt jár a **szellemi sivársággal** is – „Ami most velünk történik, előre látható volt. Szellemi renyhesség uralkodik el rajtunk. Nem kellene a könyvek; már a bűnügyi regények is túlzott szellemi megterhelést jelentenek. Nincs már játék, legfeljebb a pasziánsz. Már a gyermek mozit sem vonz senkit...”⁹⁹ Szellemünk akadálya a korlátlan fogyasztásnak. Mint ahogy arra Bajomi-Lázár Péter is rávilágít, ennek a jelenségnek is az egyik „főszereplője” a média: „A média főszereplője (...) fogyasztói értékrendet tükröz. Ennek az értékrendnek a térhódítása azért állna a nemzetközi nagytőke érdekében, mert ez segítené elő a méretgazdaságosság szempontjából ideális globális piac kialakulását.(...)Egy olyan piacét, amelyen már nem a hagyományos értékek – a munka, az erkölcsös életmód, a közösségért való cselekvés – követése, hanem a fogyasztás jelentené a boldogsághoz vezető utat, és amelyen a média által világszerte ismertté tett termékek világszerte eladhatók volnának.”¹⁰⁰

Bizonyított tény, hogy a **nyelvhasználat** befolyásolja gondolkodásunkat. A nyelv romlása, mint tendencia számos vita tárgyát képezi nyelvészek és nyelvművelők között, de a szókincs és a gondolkodás közti összefüggések megkérdőjelezhetetlenek. Ez a tény a társadalom nagy részében nem tudatosul. Egy része számára a nyelvhasználat milyensége az identitás meghatározásában játszik fontos szerepet, más része pedig öncélúnak látja a nyelvhasználat minőségét – kvantitatív szempontból.

A disztópiák üzenete egyetlen mondatban megfogalmazható: „Semmi sem a sajátod azon a néhány köbcm-en kívül, ami a koponyádban van.”¹⁰¹

A következő fejezetekben két gondolkodási stratégiát¹⁰² vizsgálom, illetve keresek kapcsolódási pontokat ezen stratégiák és a disztópiák lehetséges feldolgozása között.

⁹⁷ Fekete (1992) 150. o.

⁹⁸ Fekete (1992) 146. o.

⁹⁹ Boule. (1971) 133. o.

¹⁰⁰ Bajomi-Lázár (2006) 118. o.

¹⁰¹ Orwell (1983)

¹⁰² Stratégia alatt a probléma megoldására irányuló tudatos, tervezett gondolkodási módot értek.

4. Gondolkodásra nevelés

4.1. A kritikai gondolkodás

A kritikai gondolkodás mindennapjainkban és egyúttal az oktatásban egyre nagyobb teret nyer, bár ezt a mentális attitűdöt már Nietzsche is felfedezte, *intellektuális lelkiismeretnek* nevezve el – „*a legtöbben nem tartják megvetendőnek, hogy ebben vagy abban higgyenek és aszerint éljenek, anélkül, hogy előbb tudatosan meghányták-vetették volna a végső és leghelytállóbb érveket, s anélkül, hogy vennék maguknak a fáradságot és az ilyen érvek mögé néznének...a létnek ebben az egész csodálatos kétségében és sokértelműségében állani, és nem kérdezni, nem remegni a kérdezés vágyától és gyönyörétől... – ez az, amit megvetendőnek érzek, és legelőször is ezt az érzést keresem mindenkiben...*”¹⁰³

Szükségessége iskolán kívül és belül vitathatatlan, ám e fogalom jelentésével már kevésbé vagyunk tisztában. Célját tekintve azonban egyértelműen megállapítható: a kritikus gondolkodás az igazság keresésére irányul. Robert Fisher *Hogyan tanítsuk gyermekeinket gondolkodni?* című könyvében található, a *Kritikai gondolkodás* fejezete alapján tesztek kísérletet a paradigma vizsgálatára, elsősorban azokat a szegmenseket alapul véve, melyek összefüggésbe hozhatók a disztópiák feldolgozásával.

Az egészséges gyermek gondolkodását csakúgy, mint egész személyiségét, a felnőttek iránti feltétlen bizalom jellemzi. A másokra való ráhagyatkozás kétségtelenül kényelmes mind a gyermek, mind a felnőttek számára. Robert Fisher szerint a kritikus gondolkodás „*annyit tesz, mint:*

1. megtanulni, hogyan kell kérdéseket feltenni, és hogy milyen kérdéseket kell feltenni,
2. megtanulni, hogy hogyan kell érvelni, mikor és milyen módszerrel.”¹⁰⁴

Kérdezni és érvelni azonban nem elegendő. A fentebb említett kényelmes, de helytelen gondolkodáshoz vezető attitűd kialakulásának az egészséges szkepszis, vagyis a kételkedés

¹⁰³ Nietzsche (1984) 153. o.

¹⁰⁴ Fisher (1999) 77. o.

szabhat gátat. Ehhez szükség van arra is, hogy a gyermekek belássák, az ő gondolataik is megkérdőjelezhetők, s vélekedésük helyességének kétségbe vonásával nem őket, csupán gondolataikat kritizáljuk - vélhetően segítő célból. A kétely és az önkritika ilyen fokú gyakorlásához szükség van egy megfelelő én-tudatra és önbizalomra. A kétely nem öncélú, s akkor van haszna, ha nyitottsággal párosul. A nyitott ember Fisher szerint képes:

- olyan döntéseket hozni, amelyek tényeken és a tények értékelésén alapulnak,
- megkérdőjelezni saját gondolatait és döntéseit,
- meghallgatni mások kérdéseit,
- fenntartani annak lehetőségét, hogy téved

Knausz Imre a nyitottságot egyenesen a műveltséggel azonosítja: „*a műveltség megnyitja az alternatívák világát, és láthatóvá teszi a komplex helyzetben rejlő lehetőségeket. A műveltség ebben a kontextusban nem más, mint készség annak a felismerésére, hogy a helyzetek mindig bonyolultabbak, mint amilyenek első pillantásra látszanak.*”¹⁰⁵

A nyitottság a gyakorlati gondolkodásban azt jelenti, hogy előítéleteink helyett inkább értelmünknek engedjük át gondolkodásunk irányítását. Vagyis nem csak az igaznak vélt oldal mellé sorakoztatunk érveket, hanem megvizsgáljuk, mi szólhat az ellenkező oldal mellett. Benjamin Bloom taxonómiájában¹⁰⁶ a legfelső szint, az értékelés azonosítható a kritikai gondolkodással.

Richard Paul három gondolkodói attitűdöt különböztet meg. *A kritika nélküli* gondolkodó könnyen manipulálható, készségek hiánya jellemzi. *Az önző* gondolkodó többféle készség birtokában van, gondolkodásmódja azonban egocentrikus. *A józan* gondolkodó is több képességgel rendelkezik, de ő elfogulatlan. A kritikai gondolkodás az információk helyes felhasználására kidolgozott módszernek (is) tekinthető.

Paul kidolgozta a kritikai gondolkodáshoz szükséges tanulási stratégiákat is, melyeknek három csoportját különítette el. *A befolyásoló stratégiák* a gyermek intellektuális önállóságát célozzák. Az önálló gondolkodás feltétele az megfelelő metakognitív képesség, vagyis önmagunk gondolkodásának tudatos megfigyelése és irányítása. E mellett fontos a másik személy gondolkodási perspektíváinak megismerése és figyelembe vétele. Fontos, hogy a gyermek lásson erre vonatkozó mintákat felnőttektől. *A mikrokészségek*, vagyis az alapkészségek *makroképességekbe* szerveződnek. *A mechanikus készségek* magasabb

¹⁰⁵ Knausz (2006)

¹⁰⁶ Bloom taxonómiájának elemei növekvő sorrendben: Ismeret, Megértés, Alkalmazás, Elemzés, Összegzés, Értékelés

összefüggésbe helyezése¹⁰⁷ során azok céllal telítődnek meg, használatuk értelmet nyer. A globális képességek kialakulásában fontos szerepet játszik az ok-okozati összefüggések felismerése, a tanulás céljának tudatosulása. A „mit” kérdése helyett a „miért”-re helyeződik a hangsúly. Az értékelés képessége különösen fontos a kritikai gondolkodás szempontjából. A helyes értékeléshez szükség van adekvát kritériumrendszerre. Mások kritériumrendszerének tanulmányozása pedig segíthet abban, hogy ítéleteiket, cselekedeteiket megérthessük.

„A logikáról azt tartják, hogy az okoskodás tudománya, a logikus gondolkodásról pedig azt, hogy a helyes okoskodás folyamata.”¹⁰⁸ A logika következtetéseink igazságát biztosítja be, ezért a kritikai gondolkodás elengedhetetlen feltétele. A deduktív gondolkodás a logika egyik alapvető módszere. Azonban a helyes logikai műveletek ismerete – mondja Fisher – még önmagában nem jár együtt helyes következtetésekkal. Mivel bár a világ dolgait megnevező jelegyüttesek (szavak) konvención alapulnak, ezek mentális prezentációi (jelentés) minden emberben különböznek. Tehát logikai következtetéseink, gondolkodásunk egy adott tárgyról már fogalmi szinten is különbözhet.

„Amikor gondolkodni tanítjuk a gyermeket, az a célunk, hogy minél több kapcsolatot fedezzen fel fogalmak között, érzékelje a viszonyokat, építse ki a megértés struktúráit, és ezáltal minél több eszközre tegyen szert ahhoz, hogy jövőbeli tapasztalatait rendszerbe állítsa.”¹⁰⁹ Tehát az ismereteket, tapasztalatokat nem elég megszerezni, azokat rendszerbe is kell foglalni. A konstruktív pedagógia ezt a konstrukciós folyamatot nevezi tanulásnak.

A dolgok közti összefüggések és az ok-okozati viszonyok felismeréséhez szükség van a sorrendiség helyes megállapítására, valamint az osztályozás képességére. Ezek a gondolkodási folyamatok segítik ítéletalkotásunkat, és ha jó úton járunk, elvezetnek minket az igazsághoz. Ám a kritikai gondolkodás nem csupán logikai lépések sorozata. Egy témával való elmélyültebb foglalkozás kezdeti szakaszában irányvonalat szabunk gondolkodásunknak, amely egy vezérfonalként vezet minket a továbbiakban. Fisher ezt nevezi elméletalkotásnak. Ez a képesség fejleszti kreativitásunkat, és adatok keresésére ösztönöz. Elméletünk paradox módon akkor tölti be funkcióját, ha az megváltoztatható és új ismereteinkhez akkomodálódik.

Belátható, hogy a disztópiák nagy segítségünkre lehetnek a kritikai gondolkodás fejlesztésében. A regények már önmagukban kételyt és diszkomfort érzetet ébresztenek az olvasóban, és gondolkodásra készítenek jelen világunk és azon belül annak összefüggéseivel

¹⁰⁷ Fisher (1999) 85. o.

¹⁰⁸ Fisher (1999) 93. o.

¹⁰⁹ Fisher (1999) 97. o.

kapcsolatban. Nyitottságra „nevelnek”, kérdésfeltevésre ösztönöznek azzal, hogy alternatív világokat ábrázolnak. Ezen világokat „kívülről” megismerve elfogulatlanul alkothatunk ítéletet a leírtakról, mindemellett a főhős perspektívájának megismerése segíti az olvasót, hogy beleélje magát a belül lévők helyzetébe. A világok komplexitásuknak köszönhetően az ok-okozati összefüggések felismerhetőek, a „miért”-ek feltáru-
l-
nak.

Az irodalmi alkotások nyitott rendszernek tekinthetők, ezért az elmélet-alkotást is ösztönzik. A kritikai gondolkodás fejlesztése hatékonyan megvalósulhat, és meg is kell valósulnia a művek kritikai szemléletű értelmezésében is. A disztópiák különösen is alkalmasak arra, hogy a jelenünkre vonatkozóan reflexióra készítsük a tanulókat, és az alternatív világok feltáru-
l-
ló összefüggései kapcsán fejlesszük a kritikai gondolkodásukat. A pedagógus iránymutatása segítségével a felmerülő kételyek, kérdések, dilemmák kibeszélhetővé válnak. A tanár értelmezést segítő munkája elengedhetetlen, hogy ne káosz alakuljon ki a tanulók fejében.

4.2. Az analógiás gondolkodásról

A kritikai gondolkodás többek között összefüggések keresésére, a fogalmak közti viszonyok felismerésére nevel. Az analógiák¹¹⁰, vagyis a dolgok közti párhuzamok és hasonlóságok mindennapi gondolkodásunkban is jelentős szerepet játszanak. Az analógia azonban több, mint két dolog vagy jelenség közti hasonlóság felismerése. A hasonlóság felismerése önkéntelen, míg az analógiáé intencionális és szükséges, hogy az egyező vonás fogalom-
má tisztuljon.

Analógiák révén találunk helyet az új információknak gondolkodásunkban, próbáljuk felismerni az összefüggéseket, és meglátni egy-egy jelenség vagy dolog eddig nem ismert funkcióját, attribútumát. Az analógiás gondolkodás elengedhetetlen feltétele a megértésnek és a kreativitásnak. Nagy Lászlóné rámutat, hogy az analógiás gondolkodást fejlesztő stratégiák *„különösen hatékonyan segítik az előzetes ismeretek és az új tananyag, egy tantárgy különböző témaköreiben vagy különböző tantárgyakban tanult ismeretek, az iskolai kontextusban elsajátított tudás és az iskolán kívüli tapasztalatok közötti kapcsolatok*

¹¹⁰ Az analógiás gondolkodás főbb jellegzetességeit Nagy Lászlóné *Analógiák és az analógiás gondolkodás a kognitív tudományok eredményeinek tükrében* c. tanulmánya alapján tekintem át

kiépítését.”¹¹¹ Legfőképp a természettudományos tantárgyak oktatása során alkalmaznak analógiákat, egyértelmű sikerrel. Az analógia értelmezhető gondolkodásmódként és gondolkodási műveletként egyaránt, ugyanakkor a gondolkodás alapját képező egyfajta kognitív mechanizmusként is, „amelyet az emberek a következtetések levonására és új, elvont fogalmak megtanulására használnak.”¹¹² Gentner elmélete az analógiát, mint struktúra-leképezést vizsgálja. E szerint az elmélet szerint az analógia három részből áll:

- egy struktúra leképezéséből
- a forrás vagy bázis megnevezéséből
- és egy másik struktúrához tartozó cél megnevezéséből

Egy példán szemléltetve: a „víz - pohár <-> étel - tányér” az analógia, amelyben a forrás vagy a bázis a „víz - pohár”, a cél az „étel - tányér” a (közös) struktúra pedig a „benne van”. Ebben az értelmezésben az analógia a struktúrát jelenti, vagyis a bázis és a cél közötti korrelációt.

A disztópiák lényegükből adódóan hol explicit, hol rejtett analógiákat mutatnak, nem csak a szerző társadalmával, de jelen világunkkal kapcsolatban is, így a fenti struktúra-leképezést alkalmazva példaként hozhatjuk fel: „hipnopédia - Világállam polgára” <-> „média - az én” –, a kapcsolat pedig a manipuláció. A művekben a rejtett folyamatok felnagyítva kerülnek az olvasó elé, megkönnyítve a megértést.

Mint ahogy Fisher is írja a Kritikai gondolkodás című fejezetében, a gyermeket képessé kell tenni arra, hogy „...minél több kapcsolatot fedezzen fel fogalmak között, érzékelje a viszonyokat...”¹¹³ – a disztópiák és való világunk közti párhuzamok felismertetése ezt a célt szolgálhatná, amely mind a makroképességeik fejlődésében, mind a „miért”-ek megválaszolásában segíthetné a tanulókat. Az analógiák felismerése nélkül a kritikai gondolkodás egy torz stratégiává válhat, amely így egyik legfontosabb funkcióját képtelen betölteni: a világban való megfelelő tájékozódást.

¹¹¹ Nagy (2000)

¹¹² Nagy (2000)

¹¹³ Fisher (1999) 97. o.

5. Szinopszis

A disztópiák feldolgozásában még számos lehetőség rejlik. A műfaj remekei a XX. és a XXI. század európai és globális folyamatainak megdöbbentően pontos leképzései, így nem csupán a kritikai gondolkodás fejlesztésére alkalmasak, de egy átfogó képet is kaphatnak a tanulók előző és jelen századunk súlyos válságainak okairól és következményeiről, meglátva a történelmi összefüggéseket is. Ez a legfőbb oka annak, hogy elemzésem tárgyaként ezt a három regényt választottam.

Ugyanakkor ezen alternatív világok értelmezése komoly veszélyeket is hordozhatnak magukban. Ahogyan az analógiás gondolkodásnál gyakran lenni szokott,¹¹⁴ a megértésbe tévképzetek is társulhatnak. Komoly felelősség hárul a pedagógusra, hogy a helyes értelmezést segítse, illetve irányítsa, de emellett kellő önállóságot kell biztosítania tanulóinak abban, hogy az analógiákat és összefüggéseket maguk ismerjék fel és vonják le a megfelelő következtetéseket.

Véleményem szerint a fiatalok társadalmi és erkölcsi kérdések iránti érdeklődése és felelősségérzete a művek feldolgozásával felkelthető és erősíthető, ismereteik és tapasztalataik általuk egy tágabb horizontba illeszthetőek. Nem száraz dokumentációk, esztétikai minőségük révén komoly élményt nyújthatnak, így a regényekben boncolgatott kérdések és problémák - megfelelő tanári irányítással - valóban közel kerülhetnek a tanulókhöz.

Hipotézisemet egy általam készített modultervvel és annak megvalósításával igyekszem alátámasztani.

¹¹⁴ Nagy (2000)

6. Modulterv és megvalósításának tapasztalatai

6.1. Bevezetés

Modulom témájaként George Orwell 1984 című regényét választottam, elsősorban azért, mert 12. évfolyamon egy Orwell regény előírt tananyag a NAT által, így adott volt a választás az általam elemzett három disztópia közül. Egyébiránt a mű és annak egyes motívumai egyértelműen benne élnek a köztudatban, így a diákok egy olyan regénnyel ismerkedhetnek meg, amely nem teljesen idegen tőlük. Hogy az 1984 klasszikussá vált, annak legfőbb oka véleményem szerint a mű hatásmechanizmusában keresendő. Mind a náciizmus, mind a kommunizmus, sőt az amerikai demokrácia kritikusai is megtalálták benne a maguk „rémképét”. Orwell nem csupán egy diktatórikus hatalmi rendszert állított pellengérré, hanem az öncélú és torz hatalomgyakorlás felett mondott univerzális ítéletet. A regény döbbenetesen nyomasztó hangulatvilágával az olvasót mintegy felriasztja nyugodt álmvilágából, s vagy gondolkodásra és cselekvésre készíti, vagy szorongást ébreszt benne. Modulommal – és annak megvalósítása során szerzett tapasztalataim konzekvenciáinak levonásával – a középiskolás korosztályban az előbbire teszek kísérletet.

6.2. Modulterv

1. óra

A modul készítője: Balog Csaba Az óra/modul címe (szerző, mű, téma): George Orwell 1984 című regénye Évfolyam: 12. Tervezett óraszám: 6	
<u>1. óra</u> AZ ÓRA ELŐTT	
Motiváció	
Miért értékes ez az óra?	A tanulók átfogó képet kapnak az utópiák és disztópiák műfajainak jellemzőiről, jellegzetességeiről.
Milyen lehetőségeket rejt az óra az irodalomértés, gondolkodás- és kompetenciafejlesztés szempontjából?	Az óra bővíti a tanulók ismereteit az irodalmi műfajok témakörében, fejleszti szövegértési, lényegkiemelési, következtetési, valamint az analógiás gondolkodásra való képességüket, emellett a feladatok elvégzése során a diákok szociális kompetenciáinak fejlesztésére is lehetőség nyílik.
Célok	
Milyen információkat keresünk és dolgozunk fel (diák-diák-tanár)?	Utópiák és disztópiák jellemzői, jellegzetességei A műfaj néhány regényének tartalmi kivonata
Előfeltételek	
Milyen tudásanyaggal (ismeretekkel, készségekkel és képességekkel) kell rendelkeznie a diáknak ahhoz, hogy sikeresen tanuljon ebből az órából?	- A regény ismerete - Szövegértési képesség - Lényegkiemelési képesség - Ok-okozati összefüggések felismerése - Nyelvi kifejezőmódok értelmezése - Következtetés képessége - Analógiás gondolkodásra való képesség - Szóbeli szövegalkotás - Kommunikációs képesség

Értékelés	
Mi bizonyítja majd, hogy a diák tanult az órából?	A tanár a közös jegyzetek és a szóbeli reflexiók alapján kaphat képet arról, hogy a diákok valóban megértették a tanultakat.
Segédanyagok és időbeosztás	
Hogyan fogom a segédanyagokat és az időt a feladatokhoz rendelni?	Ráhangolódás: 7 perc Jelentésteremtés: 30 perc Reflektálás: 8 perc Segédanyagok, szükséges eszközök: Az utópiák és a disztópiák tartalmi kivonatai ¹¹⁵
Munkaforma	
Hogyan rendezem csoportba a diákokat a tanuláshoz?	A 4 fős csoportok kialakítása történhet úgy, hogy sorba állítjuk az osztályt a szerint, hogy ki milyen mélységben olvasta el a regényt (a számegyenes egyik vége jelenti a nagyon felületes tudást, a másik vége pedig a regény teljes mélységű feldolgozását), majd hajlított véleményvonallal 4 fős csoportokra bontjuk az osztályt. A modul során ezek a csoportok állandóak lesznek.
AZ ÓRÁN	
Ráhangolódás	
Hogyan vezetem rá a diákot a tanulással kapcsolatos célok és kérdések megfogalmazására, saját előzetes tudásának megvizsgálására, hogyan keltem fel kíváncsiságukat, segítem összpontosításukat?	A csoportok feladata, hogy kerekasztal-körforgóban ¹¹⁶ keressenek olyan irodalmi műveket és/vagy filmalkotásokat, amelynek témája egy elképzelt világ. A diákoknak röviden ismertetniük is kell társaiknak az adott művet. Ezután szóbeli csoportforgóban az osztály (jegyzetelés nélkül) felsorol néhány művet.

¹¹⁵ 1. sz. melléklet

¹¹⁶ Kritikai gondolkodás fejlesztése (2006) 343. o.

	„Melyik világban élnél szívesen? Miért?” - beszélgetés
Jelentésteremtés	
Miként fognak a diákok a téma feltárásába? (milyen tanulói tevékenységeket tervezek a megértés, értelmezés, jelentésteremtés érdekében?)	Négy csoport négy utópia, négy csoport négy disztópia tartalmi kivonatát¹¹⁷ kapja. Egyénileg minden csoporttag elolvassa a maga szövegrészletét, s ha kell, jegyzetel. Feladat: keressétek meg, mi a közös a négy műben és készítsétek jegyzetet a füzetetekbe! A csoportok megbeszélik a tartalmi kivonatok közös motívumait - ilyenek lehetnek: közös vonások: egy elképzelt világot ábrázol, bemutatja a társadalmat, a kultúrát, a tudományt utópiák vonásai: szigeten játszódik, elzárva a külvilágtól; a főhős a mi világunkból származik, és véletlenül téved oda; eszményi társadalmat mutat be; a műfaj a XIX. sz. végéig élt jelentősen disztópiák vonásai: a jövőben játszódik; egy negatív jövőképet fest le; köze van a jelen világunkhoz; a XX. sz. jellemző műfaja
Miként ellenőrzik majd, hogy megértették a tanulási tartalmat?	Fogalmak tisztázása: Az eszményi társadalmak leírásait <i>utópiának</i>, míg a negatív jövőképeket <i>disztópiának</i> nevezzük. Definíció (füzetbe írják a tanulók): Utópia: Olyan átfogó társadalomelméleti elképzelés, amely az adott korban megvalósíthatatlannak látszó, (a szerző szerinti!) eszményi társadalmi berendezkedést rögzíti. Beszélgetés, jegyzet a füzetbe: Mi lehet a szerző célja? Miért fontos a sziget-motívum? A szerző kora társadalmának kíván egy pozitív alternatívát nyújtani. Az érinthetatlenség és a tisztaság jelképe, ahova nem ér el a kortárs társadalom rontó keze. Disztópia: egy negatív jövőképet ábrázol. Mi lehet a szerző célja? Miért fontos, hogy a disztópia a jövőben játszódjon? A szerző kora társadalmának negatív tendenciáira hívja föl a figyelmet azáltal, hogy egy sötét jövőt ábrázol. A negatív utópiák számos ponton kapcsolódnak keletkezésük jelenéhez.
Reflektálás	
Hogyan történik a reflektálás?	Megkapják a disztópiák tartalmi kivonatait az utópiákat feldolgozó csoportok is. Vajon a szerzők regényeikkel milyen problémákra kívánták felhívni a figyelmet?

¹¹⁷ 1. sz. melléklet

	<i>Aldous Huxley: Szép új világ</i> - a tudomány uralma <i>Ray Bradbury: Fahrenheit 451</i> - a műveletlenség veszélye <i>Kurt Vonnegut: Utópia 14</i> - az ipari társadalom veszélye <i>J. I. Zamjatin: Mi</i> - a racionalitás korlátlan térnyerése
AZ ÓRA UTÁN	
Kiterjesztés: Milyen további tanulás irányába vezet ez az óra? Mit tegyen a diák az óra befejezése után?	Házi feladat: „Orwell regényében megvalósulnak a disztópia jellegzetességei? Állításodat indokold a tanultak alapján!” - igen, mert a jövőben játszódik - igen, mert számos ponton kapcsolódik keletkezése jelenéhez (pl.: diktatúrák, a II. világháború okozta anyagi-erkölcsi válság, szegénység)

<u>2. óra</u> AZ ÓRA ELŐTT	
Motiváció	
Miért értékes ez az óra?	Az óra célja, hogy a regény (1984) világáról a tanulók átfogó képet szerezzenek, a műről szerzett ismereteiket rendszerezzék, továbbá, hogy a regény megírásának indítékait feltérképezzék az író életművében. A regény társadalmi struktúrájának ismerete segíti a tanulókat abban, hogy a későbbi órákon egy mélyebb értelmezési szintre jussanak el.
Milyen lehetőségeket rejt az óra az irodalomértés, gondolkodás- és kompetenciafejlesztés szempontjából?	Az óra fejleszti a lényegkiemelés, a következtetés, a szövegértés, valamint az kritikai és az analógias gondolkodásra való képességet, emellett a feladatok elvégzése során a diákok szociális kompetenciáinak

	fejlesztésére is lehetőség nyílik.
Célok	
Milyen információkat keresünk és dolgozunk fel (diák-diák-tanár)?	- Orwell élete és életrajzi indítékai a regény megírása kapcsán - A regény szereplőinek bemutatása - Óceánia társadalmának bemutatása - Óceánia minisztériumainak funkcióinak bemutatása
Előfeltételek	
Milyen tudásanyaggal (ismeretekkel, készségekkel és képességekkel) kell rendelkeznie a diáknak ahhoz, hogy sikeresen tanuljon ebből az órából?	- A regény ismerete - Előző órákon feldolgozott információk ismerete - Szövegértési képesség - Lényegkiemelési képesség - Ok-okozati összefüggések felismerése - Nyelvi kifejezőmódok értelmezése - Következtetés képessége - Analógiás gondolkodásra való képesség - Szóbeli szövegalkotás - Kommunikációs képesség
Értékelés	
Mi bizonyítja majd, hogy a diák tanult az órából?	Az elkészült prezentációk és reflektálás során megválaszolt kérdések alapján a tanár képet kaphat az elsajátított tudás mélységéről.
Segédanyagok és időbeosztás	
Hogyan fogom a segédanyagokat és az időt a feladatokhoz rendelni?	Ráhangolódás: 5 perc Jelentésteremtés: 30 perc Reflektálás: 10 perc Segédanyagok, szükséges eszközök: A jelentésteremtés során feldolgozandó szöveganyagok fénymásolatai (George Orwell életrajza, a minisztériumok leírásai, 1984 társadalmának leírása, szereplők)¹¹⁸
Munkaforma	
Hogyan rendezem csoportba a diákokat a tanuláshoz?	Az első órán kialakított csoportok dolgoznak együtt.
AZ ÓRÁN	
Ráhangolódás	

¹¹⁸ 2. sz. melléklet

Hogyan vezetem rá a diákot a tanulással kapcsolatos célok és kérdések megfogalmazására, saját előzetes tudásának megvizsgálására, hogyan keltem fel kíváncsiságukat, segítem összpontosításukat?	Házi feladat ellenőrzése (frontálisan történik): „Orwell regényében megvalósulnak a disztópia jellegzetességei? Állításodat indokold a tanultak alapján!” - igen, mert a jövőben játszódik - igen, mert számos ponton kapcsolódik keletkezése jelenéhez (pl.: diktatúrák, a II. világháború okozta anyagi-erkölcsi válság, szegénység)
Jelentésteremtés	
Miként fognak a diákok a téma feltárásába? (milyen tanulói tevékenységeket tervezek a megértés, értelmezés, jelentésteremtés érdekében?)	Két-két csoport ugyanazt a feladatot kapja meg: 1.: Orwell élete és a regény megírása közti kapcsolódási pontok értelmező bemutatása 2.: A szereplők bemutatása, jellemzése illetve a köztük lévő kapcsolat bemutatása 3.: Óceánia társadalmának bemutatása 4.: Óceánia minisztériumainak bemutatása A csoportok egy-egy csomagolópapírt, illetve minden tag különböző színű filcet ¹¹⁹ kap a feladat elkészítéséhez. (Kiemelten fontos, hogy a tanulók a prezentációk elkészítése során ügyeljenek a vizualításra, ezzel is segítve társaikat a megértésben.)
Miként ellenőrzik majd, hogy megértették a tanulási tartalmat?	A prezentációk elkészülte után, egy-egy csoport bemutatja munkáját, miközben a többiek jegyzetelnek. Miután az adott csoport végzett, a kontroll csoport kiegészítheti, illetve szükség esetén kijavíthatja az elmondottakat prezentációjuk segítségével. Az osztály többi tagja pedig felteheti kérdéseit a bemutatás végén.
Reflektálás	
Hogyan történik a reflektálás?	A csoportok az óra hátralevő részében kérdéseket küldhetnek egymáshoz saját feldolgozott anyagukkal kapcsolatban. A kérdést küldő csoport a válaszadó csoportból egy embert választ ki a kérdés megválaszolására.
AZ ÓRA UTÁN	
Kiterjesztés: Milyen további tanulás irányába vezet ez az óra? Mit tegyen a diák az óra befejezése után?	Házi feladat: Meghallgatni Kovács Ákos 1984 című számát. ¹²⁰ „Miként jelenik meg a dalszövegben a regény világa?”

¹¹⁹ Azért érdemes minden csoporttagnak különböző színű filcet kiosztani, mert így ellenőrizhető legkönnyebben, hogy minden csoporttag részt vett-e a prezentáció elkészítésében

¹²⁰ 3. sz. melléklet

	Érveléseket támasszátok alá a dalszövegből vett idézetekkel!”
--	---

<u>3. óra</u> AZ ÓRA ELŐTT	
Motiváció	
Miért értékes ez az óra?	A szövegrészletek elemző feldolgozásával a regény világának olyan mechanizmusai tárulnak a tanuló elé, melyek egy mélyebb értelmezési szintre való eljutást tesznek lehetővé.
Milyen lehetőségeket rejt az óra az irodalomértés, gondolkodás- és kompetenciafejlesztés szempontjából?	Az óra fejleszti a tanulók szövegértési, lényegkiemelési, következtetési, kommunikációs képességeit, valamint az analógiás és a kritikai gondolkodásra való képességet. A feladatok elvégzése során a diákok szociális kompetenciáinak fejlesztésére is lehetőség nyílik.
Célok	
Milyen információkat keresünk és dolgozunk fel (diák-diák-tanár)?	Az 1984 című regényben szereplő, <i>Az oligarchikus kollektivizmus elmélete és gyakorlata</i> című tanulmány szövegrészleteinek elemző, értelmező feldolgozása.
Előfeltételek	
Milyen tudásanyaggal (ismeretekkel, készségekkel és képességekkel kell rendelkeznie a diáknak ahhoz, hogy sikeresen tanuljon ebből az órából?	- A regény ismerete - Előző órákon feldolgozott információk ismerete - Szövegértési képesség - Lényegkiemelési képesség - Ok-okozati összefüggések felismerése - Nyelvi kifejezőmódok adekvát értelmezése - Következtetés képessége - Analógiás gondolkodásra való képesség - Szóbeli szövegalkotás - Kommunikációs képesség
Értékelés	
Mi bizonyítja majd, hogy a diák tanult az órából?	A modult záró, összefoglaló óra során felmerülő feladatok megoldásai illetve az azt követő írásbeli

	számonkérés.
Segédanyagok és időbeosztás	
Hogyan fogom a segédanyagokat és az időt a feladatokhoz rendelni?	Ráhangolódás: 10 perc Jelentésteremtés: 35 perc Reflektálás: 5 perc Segédanyagok, szükséges eszközök: A jelentésteremtés során feldolgozandó szövegrészletek fénymásolatai és a hozzájuk tartozó megfigyelési szempontok.¹²¹
Munkaforma	
Hogyan rendezem csoportba a diákokat a tanuláshoz?	Az első órán kialakított csoportok dolgoznak együtt.
AZ ÓRÁN	
Ráhangolódás	
Hogyan vezetem rá a diákot a tanulással kapcsolatos célok és kérdések megfogalmazására, saját előzetes tudásának megvizsgálására, hogyan keltem fel kíváncsiságukat, segítem összpontosításukat?	Házi feladat ellenőrzése, (szóban, frontálisan): „Miként jelenik meg a dalszövegben a regény világa? Érvéleteket támasszátok alá a dalszövegből vett idézetekkel!” érdektelenség: „Az álmaimat gépek rázzák Hogy ne tudjak aludni Hogy folyton fáradt legyek És ne érdekeljen semmi, de semmi” Nagy Testvér, telekép megfigyelése: „Nagy Testvéred figyel téged A hangja rád szól a falakból Mindenütt ott van, érzed Mégsem látható sehol” Állandó háború: „A háború hírei nap, mint nap elérnek hozzád,” Szerелеm, bűnhődés: „Várom, hogy egy angyal érkezzен És fizessenek a bűnért, ha vétkeztem És ha el kell mennem innen, meglehet Hogy te temeted el a testemet”

¹²¹ 4. sz. melléklet

	Beszélgetés: - „Ki Emmanuel Goldstein? Hogyan jelenik meg a regényben? Vegyétek segítségül a könyvet!” - „A párt ellen lázadó testvériség vezetője. Ő írta <i>Az oligarchikus kollektívizmus elmélete és gyakorlata</i> című tanulmányt” Oligarchikus kollektívizmus definíciója. A diákok a két definíciója és a tanár segítségével meghatározzák az oligarchikus kollektívizmus jelentését: oligarchia: <i>„Kis létszámú uralkodó osztály, ill. ennek hatalmán alapuló kormányzati forma.”</i>¹²² kollektívizmus: <i>„társadalomelméleti irányzat, amely az egyedi-személyes szempontok rovására az emberi élet közösségi-társadalmi összetevőjét hangsúlyozza”</i>¹²³ Oligarchikus kollektívizmus: Kis létszámú uralkodó osztály közösségi-társadalmi értékrenden alapuló hatalma
Jelentésteremtés	
Miként fognak a diákok a téma feltárásába? (milyen tanulói tevékenységeket tervezek a megértés, értelmezés, jelentésteremtés érdekében?)	A csoportok tagjai mozaik-technikával¹²⁴ négy szövegrészletet dolgoznak fel. A tanár szövegrészletek mellé csatolt kérdésekkel segíti a feldolgozást. Miután végeztek a diákok, elmagyarázzák egymásnak a feldolgozott szövegrészletet. Ezután minden diák kérdéseket tesz fel csoporttársainak saját feldolgozott szövegrészeivel kapcsolatban.
Miként ellenőrzik majd, hogy megértették a tanulási tartalmat?	A tanár a feldolgozott szöveg – és a kiadott kérdések alapján – a diákokkal közös beszélgetés során vázlatot készít: <i>Három szuperállam -> állandó háború -> lehetetlen a döntés</i> <i>a fejlődés megállt -> tudatlanság, szegénység = a szigorúan szabályozott társadalom feltételei</i> <i>a háború funkciói:</i> - gazdasági javak elpusztítása - veszélyérzet -> nincs lázadás a hatalom ellen <i>nincs érintkezés a külvilággal -> nincs viszonyítási pont</i>
Reflektálás	
Hogyan történik a reflektálás?	A vázlat alapján a tanulók párosával elmagyarázzák egymásnak az új információkat. Először az egyik tanuló beszél, majd a másik kiegészíti, szükség esetén kijavítja az elmondottakat. Ezután szerepcsere következik.

¹²² Magyar Értelmező Kéziszótár - oligarchia

¹²³ <http://lexikon.katolikus.hu/K/kollektivizmus.html>

¹²⁴ Kritikai gondolkodás fejlesztése (2006) 353. o.

AZ ÓRA UTÁN	
Kiterjesztés: Milyen további tanulás irányába vezet ez az óra? Mit tegyen a diák az óra befejezése után?	Milyen életszínvonalon élnek Óceánia polgárai? Keresz konkrét példákat a regényekből!

<u>4. óra</u>	
AZ ÓRA ELŐTT	
Motiváció	
Miért értékes ez az óra?	A szövegrészletek elemző feldolgozásával a regény világának olyan mechanizmusai tárulnak a tanuló elé, melyek egy mélyebb értelmezési szintre való eljutást tesznek lehetővé. A tanulók az óra során a nyelv és gondolkodás közti mélyebb összefüggésekre is ráláthatnak.
Milyen lehetőségeket rejt az óra az irodalomértés, gondolkodás- és kompetenciafejlesztés szempontjából?	Az óra fejleszti a tanulók szövegértési, lényegkiemelési, következtetési, kommunikációs képességeit, valamint az analógiás és a kritikai gondolkodásra való képességet. A feladatok elvégzése során a diákok szociális kompetenciáinak fejlesztésére is lehetőség nyílik.
Célok	
Milyen információkat keresünk és dolgozunk fel (diák-diák-tanár)?	- Domonkos István <i>Kormányeltörésben</i> című verse részleteinek feldolgozása. - Az 1984 című regényben szereplő, Az oligarchikus kollektívizmus elmélete és gyakorlata című tanulmány szövegrészleteinek elemző, értelmező feldolgozása.
Előfeltételek	
Milyen tudásanyaggal (ismeretekkel, készségekkel és képességekkel kell rendelkeznie a diáknak ahhoz, hogy sikeresen tanuljon ebből az órából?	- A regény ismerete - Előző órákon feldolgozott információk ismerete - Szövegértési képesség - Lényegkiemelési képesség

	- Ok-okozati összefüggések felismerése - Nyelvi kifejezőmódok értelmezése - Következtetés képessége - Analógiás gondolkodásra való képesség - Szóbeli szövegalkotás - Kommunikációs képesség - Szókincs bővítés
Értékelés	
Mi bizonyítja majd, hogy a diák tanult az órától?	A modult záró, összefoglaló óra során felmerülő feladatok megoldásai illetve az azt követő írásbeli számonkérés.
Segédanyagok és időbeosztás	
Hogyan fogom a segédanyagokat és az időt a feladatokhoz rendelni?	Ráhangolódás: 7 perc Jelentésteremtés: 33 perc Reflektálás: 5 perc Segédanyagok, szükséges eszközök: 1. Domonkos István <i>Kormányeltörésben</i> című versének részletei.¹²⁵ 2. A jelentésteremtés során feldolgozandó szövegrészletek fénymásolatai és a hozzájuk tartozó megfigyelési szempontok.¹²⁶
Munkaforma	
Hogyan rendezem csoportba a diákokat a tanuláshoz?	Az első órán kialakított csoportok dolgoznak együtt.
AZ ÓRÁN	
Ráhangolódás	
Hogyan vezetem rá a diákot a tanulással kapcsolatos célok és kérdések megfogalmazására, saját előzetes tudásának megvizsgálására, hogyan keltem fel kíváncsiságukat, segítem összpontosításukat?	„Idézzétek fel, hogyan jelenik meg a művészet az 1984 világában?” Pl.: Regényíró gépek készítik az irodalmi műveket Beszélgetés: vizsgáljátok meg Domonkos István <i>Kormányeltörésben</i> című versének részletét. Milyennek találjátok? Milyen a vers nyelvezete?
Jelentésteremtés	
Miként fognak a diákok a téma feltárásába?	Mi a célja a Pártnak az újbeszéllel? A regényből vett

¹²⁵ 5. sz. melléklet

¹²⁶ 6. sz. melléklet

(milyen tanulói tevékenységeket tervezek a megértés, értelmezés, jelentésteremtés érdekében?)	idézetekkel bizonyítsátok állításotokat! vázlat: <i>újbeszél funkciója: a nyelv redukálása és ezáltal a gondolkodás szűkítése¹²⁷</i> A csoportok tagjai mozaik-technikával négy szövegrészletet dolgoznak fel. A tanár szövegrészletek mellé csatolt kérdésekkel segíti a feldolgozást. Miután végeztek a diákok, elmagyarázzák egymásnak a feldolgozott szövegrészletet. Ezután minden diák kérdéseket tesz fel csoporttársainak saját feldolgozott szövegrészével kapcsolatban.
Miként ellenőrzik majd, hogy megértették a tanulási tartalmat?	A tanár a feldolgozott szöveg alapján a diákokkal közös beszélgetés során vázlatot készít: Megfigyelés - <i>párttag állandóan a Gondolatrendőrség megfigyelése alatt áll</i> Ösztönös párthűség - „jó gondolos” 2 Perc Gyűlölet funkciója: az emberekben lévő feszültség oldása közös ellenségkép által bűnstop: az eretnek gondolatok ösztönszerű elutasítása Múlt megváltoztatása/eltörlése: - történelmi folyamatosság megszüntetése - megőrizni a Párt csálhatatlanságát duplagondol: az igazság ismeretében a hazugságot elfogadni igazságként
Reflektálás	
Hogyan történik a reflektálás?	A vázlat alapján a tanulók párosával elmagyarázzák egymásnak az új információkat. Először az egyik tanuló beszél, majd a másik kiegészíti, szükség esetén kijavítja az elmondottakat. Ezután szerepcseré következik.
AZ ÓRA UTÁN	
Kiterjesztés: Milyen további tanulás irányába vezet ez az óra? Mit tegyen a diák az óra befejezése után?	Házi feladat: A csoportokból az egyik páros a XX. századi totalitáriánus rendszerek, a másik páros napjaink társadalma és a regény társadalma között keres párhuzamokat, közös jegyzet készítésével. A tanár segítheti a tanulók munkáját szempontok megadása segítségével. Lehetséges szempontok:

¹²⁷ Orwell (1983) 60-61. old.

	Totalitáriánus rendszerek Megfigyelés (besúgók apparátusa) Gondolatrendőrség (Hitlerjugend, ÁVÓ) Közös ellenségkép (A szovjet birodalom számára az „imperialista” Nyugat) Múlt eltörlése/megváltoztatása (A kommunizmus propaganda történelemszemlélete) Veszélyérzet (Hidegháború) Szuperállamok (USA, Szovjetunió) Nincs érintkezés a külvilággal (Vasfüggöny) Napjaink társadalma Megfigyelés (az internethasználat veszélyei) Múlt megváltoztatása (média manipulációs hatalma) Nyelv redukálása (az angol nyelv térhódítása) Veszélyérzet (permanens gazdasági válság) Szuperállamok (Európai Unió, Kína, USA)
--	---

<u>5-6. óra (duplaóra)</u> AZ ÓRA ELŐTT	
Motiváció	
Miért értékes ez az óra?	Különböző korszakok hatalmi, illetve társadalmi jelenségei megvizsgálása révén a regény feldolgozása során feldolgozott információk egy tágabb kontextusba helyezhetők. A tanulóknak lehetőségük nyílik a regény világát párhuzamba állítaniuk a valósággal, összefüggéseket keresni a valós társadalmi jelenségek között.
Milyen lehetőségeket rejt az óra az irodalomértés, gondolkodás- és kompetenciafejlesztés szempontjából?	Az óra fejleszti a tanulók lényegkiemelési, következtetési, kommunikációs képességeit, valamint az analógiás és a kritikai gondolkodásra való képességet. A feladatok alkalmasak az ítélőképesség, az erkölcsi, esztétikai és történeti érzék fejlesztésére is. A feladatok elvégzése során a diákok szociális kompetenciáinak fejlesztésére is lehetőség nyílik.
Célok	
Milyen információkat keresünk és dolgozunk fel (diák-diák-tanár)?	Az előző órán megadott szempontok alapján a diákok megvizsgálják és bemutatják a regény világa, a XX. századi totalitáriánus rendszerek, valamint napjaink

	társadalma közti párhuzamokat.
Előfeltételek	
Milyen tudásanyaggal (ismeretekkel, készségekkel és képességekkel kell rendelkeznie a diáknak ahhoz, hogy sikeresen tanuljon ebből az órából)?	- A regény ismerete - Előző órákon feldolgozott információk ismerete - Szövegértési képesség - Lényegkiemelési képesség - Ok-okozati összefüggések felismerése - Nyelvi kifejezésmódok értelmezése - Következtetés képessége - Analógiás gondolkodásra való képesség - Szóbeli szövegalkotás - Kommunikációs képesség
Értékelés	
Mi bizonyítja majd, hogy a diák tanult az órából?	A tanár a csoportok prezentációi és a szóbeli reflexiók alapján kaphat képet arról, hogy a diákok valóban megértették a tanultakat.
Segédanyagok és időbeosztás	
Hogyan fogom a segédanyagokat és az időt a feladatokhoz rendelni?	Ráhangolódás: 13 perc Jelentésteremtés: 70 perc Reflektálás: 7 perc Segédanyagok, szükséges eszközök: Csomagolópapír, filcek
Munkaforma	
Hogyan rendezem csoportba a diákokat a tanuláshoz?	Az első órán kialakított csoportok dolgoznak együtt.
AZ ÓRÁN	
Ráhangolódás	
Hogyan vezetem rá a diákot a tanulással kapcsolatos célok és kérdések megfogalmazására, saját előzetes tudásának megvizsgálására, hogyan keltem fel kíváncsiságukat, segítem összpontosításukat?	Beszélgetés: néhány önként jelentkező páros beszámol kutatásuk és az együttműködésük során szerzett tapasztalataikról, élményeikről.
Jelentésteremtés	
Miként fognak a diákok a téma feltárásába? (milyen tanulói tevékenységeket tervezek a megértés, értelmezés, jelentésteremtés érdekében?)	A párosok beszámolnak egymásnak az összegyűjtött információkról, azokat megbeszélik, összegzik, illetve tervet készítenek a prezentáció elkészítésére

	vonatkozóan. Ezt követően a csoportok elkészítik a prezentációkat.
Miként ellenőrzik majd, hogy megértették a tanulási tartalmat?	A csoportok bemutatják az elkészült munkákat. A többi csoport tagjai kérdéseket tehetnek fel a prezentáló csoportoknak, illetve reflexiókat fűzhetnek a bemutatottakra vonatkozóan.
Reflektálás	
Hogyan történik a reflektálás?	Egy vita lefolytatása (a konstruktív vita¹²⁸ technikájának alkalmazásával), melynek témája: „Megvalósulhat-e 1984 a napjainkban?” A diákok az óra végén kilépőkártyán¹²⁹ megfogalmazhatnak egy számukra fontos gondolatot, felmerülő kérdést, illetve személyes megjegyzést a tananyaghoz kapcsolódóan.
AZ ÓRA UTÁN	
Kiterjesztés: Milyen további tanulás irányába vezet ez az óra? Mit tegyen a diák az óra befejezése után?	A modult írásbeli számonkérés zárja, amely történhet esszé, vagy dolgozat megírásának formájában.

¹²⁸ Kritikai gondolkodás fejlesztése 349. o.

¹²⁹ Kritikai gondolkodás fejlesztése 347. o.

6.3. A modul megvalósítása során szerzett tapasztalataim

Modulom megvalósítására 2012 novemberének végén került sor a PTE Babits Mihály Gyakorlógimnázium és Szakközépiskolában, a 12. e. osztályban. Ebben az iskolában töltöttem egyéni szakmai gyakorlatomat. Az e. osztályokban informatika tagozatos diákok tanulnak. Az osztályt csak ez alatt az öt óra¹³⁰ alatt tanítottam. A tanulók meglehetősen alulmotiváltak voltak, legalábbis az irodalom terén. Ez megmutatkozott abban, hogy a regényt nagyjából az osztály 50-60%-a olvasta csak el, illetve eleinte általában a házi feladatok mennyisége és minősége is erről tanúskodott. Az órák során kissé több időt kellett a fegyelmezéssel foglalkoznom, így néhány esetben a munkafolyamat lelassult, vagy éppen akadozott.

A huszonhét fős csoportból csupán kettő volt lány. Mivel az osztálynak hétfőnként két magyar órája volt, ezért modulom első két óratervét duplaóraban valósítottam meg. Az első órán világossá vált számomra, hogy az osztály tanulói alapvetően jó képességűek és jól tájékozottak. Bár a műveket nem ismerték, de az utópia és a disztópia fogalmával majdnem mindenki találkozott. A két műfaj definícióját minimális segítséggel helyesen megfogalmazták, jellemzőikre is könnyen rátaláltak. Érdeklődésüket felkeltették a művek.

A második órán a lelkesedés tovább tartott, igen jó prezentációk születtek.¹³¹ Csak néha kellett a feladatokra vonatkozó iránymutatást adnom – a társadalmi berendezkedés prezentálóinak hívtam fel a figyelmét a piramisforma vizuális előnyeire –, illetve az egyik csoportot fegyelmeznem két tag közt kialakult személyes konfliktus miatt. Orwell élete és a regény közti kapcsolatokat a két csoport majdnem teljesen felfedezte.

A harmadik és a negyedik órán a diákok „Goldstein tanulmányát” dolgozták fel. Az egyéni feladatmegoldás tulajdonképpen mindkét esetben problémamentesen zajlott le. A megfigyelési szempontok alapján készítették jegyzeteiket, a feladatot megértették, és a szövegrészletet egy-két tanulótól eltekintve könnyedén feldolgozták. A fegyelmezetlenség sajnos rányomta a bélyegét a következő feladatra. Ha fel is dolgozták saját szövegrészleteiket, társaikra már nem figyeltek kellőképpen. Meglepetésemre ez a frontális ellenőrzés során változott. A vázlatkészítés során odafigyeltek, felismerték az összefüggéseket, és aktívan

¹³⁰ A modultervtől eltérően a témát 5 órában dolgoztam fel

¹³¹ A prezentációk fényképeinek egy része a mellékletben

válaszoltak a kérdéseimre. (A táblán grafikailag sokkal előnyösebben készült el a vázlat. És remélhetőleg a tanulók füzeiteiben is.)

A modul befejező óráján a csoportok ismét prezentációkat készítettek. A modulomban leírtaktól eltérően házi feladatként nem adtam a párosoknak megfigyelési szempontokat, hanem a csoportoknak egy-egy kulcsfogalmat adtam óra elején (*Gondolatrendőrség* – megfigyelés; *múlt megváltoztatása/eltörlése* – manipuláció; *háborúk* – válságérzet; a nyelv redukálása). Minden kulcsfogalmat két-két csoport dolgozott fel. Ebben a feladatban több tanári segítségre volt a tanulónak szüksége – többek között ezért is döntöttem a későbbiekben az előzetes megfigyelési szempontok mellett.

Gondolatrendőrség – *megfigyelés* kulcsfogalmaival foglalkozók a tömegkommunikáció és az internet felelőtlen használatának veszélyeivel foglalkoztak. A *múlt megváltoztatása/eltörlése* – *manipuláció* kulcsfogalmait kapó csoportok a média negatív hatásait emelték ki és illusztrálták. A *háborúk* – *válságérzet* kapcsán a diákok a terrorfenyegetettséget és a gazdasági világválság jelenségeit prezentálták. A *nyelv redukálása* kapcsán a csoportok az angol nyelv globális térhódítását és ezzel együtt „csonkulását”, valamint az „sms-szlenget” mutatták be fenyegető veszélyként.

Részben azért is tartom fontosnak a megfigyelési szempontok előzetes megadását a diákoknak, mert mélyebb információkat, akár kisebb kutatásokat is végezhetnek az adott témával kapcsolatban. A modul összefoglaló órája így meglehetősen estleges volt, és jó néhány olyan tévképzet is helyet kapott a diákok megszólalásaiban, amelyeket nem volt időm és lehetőségem kellő alapossággal megvitatni a tanulókkal. Változtattam még modulomon abban is, hogy a megfigyelési szempontokat korszakokra osztottam fel, hiszen a tanulók erkölcsi ítélőképessége mellett a történeti érzék fejlesztésére is lehetőség nyílik, a két korszak mélyebb, azonos szempontú vizsgálata által.

A modul lezárásaként a tanulókkal egy legalább húsz soros esszét írtam, „*Hogyan valósulna meg 1984 napjainkban?*” címmel. A címen kívül egyéb, a témára vonatkozó iránymutatást nem adtam, mégpedig abból a megfontolásból, hogy megvizsgáljam, milyen gondolkodási irányba mennek el ők maguk önállóan, milyen perspektívából alkotják meg a viszonylag nagy szabadságot adó feladatot. Az alábbiakban a dolgozatokból emelek ki néhány jellegzetes, illetve figyelemreméltó gondolatot.

Az írásokból alapvetően két fajta megoldási irány körvonalazódott ki. A diákok egy része egy fantáziavilágot írt le, melyben a regényben szereplő eszközöket, motívumokat „modernizálták”. Többen a teljes irányítást az emberbe ültetett chipek és nanorobotok segítségével képzeltek el, egy tanuló pedig a gondolatok teljes manipulálását – *„álomképeket ültetve az agyba”* – emelte világa középpontjába. Volt olyan dolgozatíró, aki az emberi kapcsolatok teljes megszüntetésére tette a hangsúlyt.

A másik megoldási irányt képviselő tanulók egy tágabb kontextusra helyezték a hangsúlyt, globálisan szemlélve és bemutatva a folyamatokat. Ezek a tanulók a valóságból indultak ki. Többen foglalkoztak a társadalmi rétegek közti különbségek folyamatos erősödésével és a kiszolgáltatottság kérdésével. A fizikai kiszolgáltatottság elleni védekezést a tanulásban látták. Volt, aki az emberek irányíthatóságának legfőbb eszközeként a „társadalmi káoszt” nevezte meg. Azzal érvelt, hogy az átlagpolgár nem látja át a politikai folyamatokat, ezáltal összezavarodik és könnyen irányíthatóvá válik. Volt egy tanuló, aki kiemelkedően jó irodalmi érzéssel írta meg dolgozatát, bemutatva a mai ember általános lelkiállapotát. Ő az ember érzelmek elsorvadását helyezte írása középpontjába.

A tervezés és a megvalósítás során elkövetett esetleges hibák és hiányosságok ellenére úgy vélem, hogy szükséges és hasznos Orwell regényének ilyen módú feldolgozása, mert a tanulók megértették a tanulási tartalmakat, melyek számukra is a valósághoz köthető információkat tartalmaztak és hozzásegítették őket ahhoz, hogy a világot (majd) egy sok részletből álló, de összefüggő egészként lássák. Az órákon mutatott egyre növekvő érdeklődésük számomra bizonyította, hogy dolgozatom bevezető fejezeteiben ismertetett apátia, mely az ifjúságot a társadalmi kérdések terén jellemzi, megváltoztatható. Bízom benne, hogy céljaim, a kritikai és az analógiás gondolkodás fejlesztése legalábbis részben megvalósultak.

6.4. Mellékletek

1. sz. melléklet

Morus Tamás: Utópia (1516)

A regény egy olyan társadalmat mutat be, ahol nincs pénz és magántulajdon. A köztulajdonból mindenki kedvére vehet el, mindenki csak a szükségleteinek megfelelő mennyiséget használ. Az emberek egyformán egyszerű ruhákat hordanak, semmi pompa, semmi fényűzés. Iskolába járnak és szabad idejüket a tudományok tanulmányozásával töltik. Kerülik a háborúkat, az öldöklést, a kivégzéseket. Vezetőiket ők maguk választják meg, akik ugyanolyan ruhában járnak továbbra is és nekik sincs semmiféle magántulajdon a kezükben. A jóra törekednek és egymás segítésére.

Platón: Állam (kb. i. e. 395)

A nagy görög filozófus ebben a művében a tökéletes államot próbálta modellezni. Szerinte a tökéletes társadalom egyik alapfeltétele a magántulajdon eltörlése. A társadalmi-berendezkedés kasztrendszerre épül. A Legfelső szinten áll a filozófusok rendje, mely az uralkodó, irányító osztály. Az állam külső és belső rendjéről a katonák gondoskodnak. A közösség ellátását pedig a földművesek rendje végzi. Platón tíz könyvre, azaz fejezetre osztotta az államelméleti kérdéseket, melyekben többek között az igazságosságról, vagyis a hatalmi kérdésekről, a nevelésről, államformákról és a közösség boldogságának a feltételeiről ír.

Francis Bacon: Új atlantisz (1627)

Az elbeszélő társaival együtt egy ismeretlen szigeten köt ki. E sziget lakói elzártan élnek a külvilágtól: nem engednek be senkit, ők viszont mindenről értesülnek, ami körülöttük történik, megbízottaik bejárják a világot, s minden technikai újdonságról tudomást szereznek. A sziget lakói életüket a természet megismerésének szentelik, s erkölcsük is felette állnak a környező világnak. A sziget elzártságával Bacon mintegy a helyes megismerést akadályozó

idolumoktól való mentességet illusztrálta, másrészt azt szerette volna igazolni, hogy a természet megismerése az ember szellemi és erkölcsi tökélesedéséhez is elvezet.¹³²

Fekete Gyula: Kék sziget (1959)

A nagy óceánon van egy kis sziget: Szimmaren. Gondolatban sokan meglátogatták már ezt a szigetet, s nem volt egészen idegen annak a három magyar fiúnak sem, aki 1944 őszén eltűnt Budapestről, és ezzel a könyvvel most a Kék szigetről üzen. Nem a technika Szimmaren varázsa, ennél sokszorta izgalmasabb, hogy – szerencsés körülmények folytán – már azt is megvalósították, amin az emberiség egy része csak a közelmúltban kezdett el dolgozni, nagyobbik része pedig még ma is csak ábrándozik róla: az új társadalmat.¹³³

Aldous Huxley: Szép új világ (1932)

A 26. századi Londonban játszódó történet egy tudományalapú, fogyasztói társadalomról szól. Az embereket génmódosítással tenyésztik. Öt féle embertípus létezik, melyek későbbi életük során végzendő munkára vannak kondicionálva. Az embereket csecsemőkoruktól fogva a korlátlan gazdasági fogyasztásra nevelik. Valódi kultúra nem létezik, csak olyan termékek számítanak értéknek, amelyek gazdaságilag előnyösek. Az emberek boldog tudatlanságban élnek, és ha valakit mégis elszomorítana a valóság, ott van a bizsergető tudatlanságba visszasüllyesztő csodaszer: a szóma.

Zamjatyin: Mi (1921)

Zamjatyin jövőbeli üvegvárosában a matematika legelemibb műveletei szabályozzák a teljesen elgépiesedett életet. Ismert világunk egy üvegfal túloldalán terül el, amelyet a Kétszáz Éves Háború után húztak fel a kőolaj alapanyagú élelmiszereken élő populáció tagjai. A Rend-Tábla másodpercre pontosan meghatározza a napirendet, az ettől való eltérés súlyos retorzióval jár. Az Őrzők mindenre figyelnek, ráadásul kötelességük is foltot vagy foltokat találni a rendszer hófehér palástján, hiszen az állami ünnepségek egyik kötelező epizódja az antik verslábaktól zakatoló propagandakölteményekkel kísért kivégzés. Az ember és a név fogalmai ismeretlenek – az Egységes Állam tagjai számokat viselnek.¹³⁴

¹³² <http://legeza.oszk.hu/sendpage.php?rec=li0080>

¹³³ http://rukkola.hu/konyvek/42729-a_kek_sziget

¹³⁴ http://konyves.blog.hu/2009/03/17/az_atlatszo_jovo_igerete

Ray Bradbury: Fahrenheit 451 (1953)

„Fahrenheit 451 fok az a hőmérséklet, amelynél a könyvnyomó papír tüzet fog és elég...” A regény egy olyan jövőbeli Amerikában játszódik, ahol betiltották az olvasást. A könyveket el kell pusztítani, mert ártalmas fegyverek: sosem lehet tudni, ki ellen fordul egy olvasott ember. Guy Montag a tűzörségen dolgozik, hivatása a könyvégetés, a fellobbanó lángok mindig gyönyörűséggel töltik el. Életében a munka, a nyugtató tablettákhoz menekülő feleség, és három óriási tévéfal a főszereplők.¹³⁵

Kurt Vonnegut: Utópia 14 (1952)

Valamikor a nem túl távoli jövőben, de mindenesetre a nagy-nagy háború után, amely véget vetett a háborúnak, Amerikában újfajta társadalom jött létre. A termelést teljesen automatizálták és centralizálták, menedzserek, mérnökök és komputerek irányítanak központilag mindent. Ebben a "szép új világban" az egyszerű emberekre a szó szoros értelmében nincs többé szükség, hiszen minden alacsonyabb rendű munkát ellátnak a gépek. Tevékeny, értelmes életet csak a mérnökök, tudósok és menedzserek élhetnének, ha nem dűlna köztük a karrier-harc, nem nyomorítaná meg őket a konformizmus, a manipulált testületi szellem. Hiába magas az életszínvonal, ez a társadalom gyógyíthatatlanul boldogtalan.¹³⁶

2. sz. melléklet

Szereplők:

Winston Smith

Julia

O'Brien

Goldstein

¹³⁵ http://rukkola.hu/konyvek/3744-fahrenheit_451

¹³⁶ <http://legeza.oszk.hu/sendpage.php?rec=li2353>

Társadalmi berendezkedés:

A piramis csúcsán Nagy Testvér található. Nagy Testvér csálhatatlan és mindenható. Minden sikert, minden teljesítményt, minden győzelmet, minden tudományos felfedezést, minden ismeretet, minden bölcsességet, minden boldogságot, minden értéket közvetlenül az ő vezérsége és sugalmazása következményének tartanak. Nagy Testvért soha senki nem látta. Egy arc a deszkakerítéseken, egy hang a teleképben. Bizonyosra vehetjük, hogy sohasem fog meghalni, s máris igen bizonytalan, hogy mikor született. Nagy Testvér az az álarc, amelyben a Párt a világ számára megmutatkozik. Szerepe az, hogy gócpontja legyen a szeretetnek, félelemnek és tiszteletnek, vagyis azoknak az érzelmeknek, amelyeket könnyebb egy egyén, mint egy szervezet iránt érezni. Nagy Testvér után következik a Belső Párt, amelynek taglétszáma hatmillióban van megszabva, vagyis valamivel kevesebben, mint Óceánia lakosságának két százaléka. A Belső Párt után következik a Külső Párt. Ha a Belső Pártot az Állam agyaként jellemezzük, a Külsőt joggal hasonlíthatjuk a kezéhez. Ez után következnek a néma tömegek, amelyeket "prolik"-ként szoktunk emlegetni; ezek a népességnek körülbelül nyolcvanöt százalékát teszik ki.¹³⁷

Minisztériumok:

Minisztériumok - Az Igazság-minisztérium - Minigaz, ahogy újbeszélül nevezték - ijesztően elütött a környékén lévő többi épülettől. Ragyogó fehér betonból készült, óriási, piramis alakú építmény volt, s háromszáz méter magasan nyúlt fel a levegőbe. Onnan, ahol Winston állt, éppen el lehetett olvasni a Párt három jelmondatát, amely díszes betűkből volt kirakva az épület fehér homlokzatára:

A HÁBORÚ: BÉKE
A SZABADSÁG: SZOLGASÁG
A TUDATLANSÁG: ERŐ

Az Igazság-minisztériumban állítólag háromezer szoba volt a föld színe fölött, s ennek megfelelő méretű kiterjedése volt a föld alatt is. London területén szétszórva még három hasonló alakú és nagyságú épület állt. A körülöttük lévő épületek olyan tökéletesen eltörpültek mellettük, hogy a Győzelem-tömb tetejéről egyszerre mind a négyet látni lehetett. Ezek voltak az otthonai annak a négy minisztériumnak, amelyek között szétosztották a

¹³⁷ Orwell (1983) 230. o.

kormányzás egész apparátusát: az egyik az Igazság-minisztérium volt, amelyhez a hírszolgálat, a szórakoztatás, az oktatás és a szépművészetek tartoztak, a másik a Béke-minisztérium, amely a háborút intézte, a harmadik a Szeretet-minisztérium, amely a törvényeket hozta és a rendet tartotta fenn, a negyedik a Bőség-minisztérium, amely a gazdasági ügyekért volt felelős. Újbeszélül Minigaz, Minipax, Miniszer és Minibő volt a nevük.¹³⁸

Életrajz:

G. Orwell (Motihari, India, 1903. június 25. – London, 1950. január 21.)

angol író, kritikus, újságíró

- Indiában, brit gyarmati tisztviselő családban született.
- Tanulmányait Angliában végezte, többek között Etonban, királyi ösztöndíjasként.
- Rendőrként szolgált 6 évig az Indiai Birodalmi Rendőrségnél, Burmában (1922-27).
- Megcsömörlött a gyarmati valóságtól és elhatározta, hogy az anyaországba utazik és író lesz.
- 1928-29-ben Angliában és Franciaországban alkalmi munkákból élt, néha koldulásból és csavargásból.
- 1930-tól folyamatosan írt a New Adelphi folyóiratba. Tanárként is dolgozott.
- 1936-ban házasodott meg.
- Eleinte tudósítóként, később POUM (katalán trockista szervezet) milicistaként részt vett a spanyol polgárháborúban, ahol megsebesült.
- Polgárháborús élményeiről írt Hódolat Katalóniának c. könyvét a nemzetközi baloldal támadta.
- A világháborúban tudósítóként és tárcaíróként dolgozott a BBC-nél, a Tribune-nál és az Observer-nél. A Home Guard őrmestere volt.
- 1945-ben megírta az Állatfarmot.
- A háború után a megszállt német területeken tudósító.
- Felesége 1945-ös halála után 1949-ben ismét megházasodott.
- 1948-ban megírta az 1984-et.

¹³⁸ Orwell (1983) 10. o.

- Tuberkolózisban halt meg, 46 éves korában.¹³⁹

3. sz. melléklet

Kovács Ákos: 1984

Az álmaimat gépek rázzák
Hogy ne tudjak aludni
Hogy folyton fáradt legyek
És ne érdekeljen semmi, de semmi

A szépségedet elcsúfítják
Hogy ne tudjál kitűnni
Így veszélytelen leszel rájuk
Akár az összes többi

Refrén: Várom, hogy egy angyal érkezzen
És fizessek a bűnért, ha vétkeztem
És ha el kell mennem innen, meglehet
Hogy te temeted el a testemet

Nagy Testvéred figyel téged
A hangja rád szól a falakból
Mindenütt ott van, érzed
Mégsem látható sehol

Refrén: Várom, hogy egy angyal érkezzen
És fizessek a bűnért, ha vétkeztem
És ha el kell mennem innen, meglehet
Hogy te temeted el a testemet

¹³⁹ <http://www.orwell.hu/orwell011040.html>

Refrén2.: Várjuk, hogy egy angyal érkezzon
Én fizetek a bűnért, mert vétkeztem
És ha el kell mennem innen, hát elmegyek
De kérlek temesd el a testemet

Nincsen nyugodt perced
A háború hírei nap, mint nap elérnek hozzád,
felizgatnak.
És sok ezer napja ugyanaz az évszám.
Mert tart még az 1984-es év.

Refrén: Várom, hogy egy angyal érkezzon
És fizessek a bűnért, ha vétkeztem
És ha el kell mennem innen, meglehet
Hogy te temeted el a testemet

Refrén2.: Várjuk, hogy egy angyal érkezzon
Én fizetek a bűnért, mert vétkeztem
És ha el kell mennem innen, hát elmegyek
De kérlek temesd el a testemet¹⁴⁰

4. sz. melléklet

AZ OLIGARCHIKUS KOLLEKTIVIZMUS ELMÉLETE ÉS GYAKORLATA

1.

A világnak három nagy szuperállamra való szakadása olyan esemény, amely már a huszadik század közepe előtt kétségtelenül előre látható volt. Európának Oroszország általi és a Brit Birodalomnak az Egyesült Államok általi elnyelése után a jelenleg létező három hatalom közül kettő, Eurázsia és Óceánia, lényegében már létrejött. A harmadik, Keletázsia, csak újabb évtizednyi zűravaros harcok után alakult ki elkülönült egységként. (...) Ez a három szuperállam ilyen vagy olyan kombinációban állandóan háborút folytatott egymással az utolsó huszonöt év folyamán. Ez a háború azonban már nem az a kétségbeesett, megsemmisítő

¹⁴⁰ <http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/24779/akos/1984-zeneszoveg.html>

küzdelem, ami a huszadik század korábbi évtizedeiben volt. Korlátozott célú hadviselés ez olyan ellenfelek között, akik képtelenek elpusztítani egymást, anyagi okuk a küzdelemre nincs, és semmiféle lényeges ideológiai különbség nem választja el őket. (...) Hogy megérthessük a jelenlegi háború természetét - mert a néhány évenként megismétlődő újracsoportosulások ellenére ez a háború mindig ugyanaz a háború -, elsősorban azt kell tudomásul vennünk, hogy ebben a háborúban lehetetlen a döntés. A három szuperállam közül egyiket sem lehet soha meghódítani, még akkor sem, ha a másik kettő szövetséget köt ellene.

2.

A huszadik század elején majdnem minden írástudó elméjében ott élt a látomás egy eljövendő társadalomról, amely hihetetlenül gazdag, munkától mentes, rendezett és kényelmes lesz - egy ragyogó és egészséges, üvegből, acélból és hófehér betonból épült világ. A tudomány és a technika csodálatos iramban fejlődött, s természetesnek látszott a feltevés, hogy továbbra is fejlődni fog. Ez a fejlődés azonban megállt, részben a háborúk és forradalmak hosszú sora okozta elszegényedés miatt, részben azért, mert a tudomány és technika haladása az empirikus gondolkodás függvénye, ez pedig nem maradhatott fenn egy szigorúan irányított társadalomban. Ami a világ egészét illeti, kezdetlegesebb ma, mint ötven évvel ezelőtt volt. (...) De az is nyilvánvaló volt, hogy a jólét általános növekedése a hierarchikus társadalmi rend elpusztításával fenyeget - azazhogy bizonyos értelemben annak már elpusztítása is. Egy olyan világban, amelyben mindenki csak néhány órát dolgozik, elegendő ennivalója van, fürdőszobával és jégszekrénnyel ellátott házban lakik, s gépkocsi- vagy éppen repülőgéptulajdonos, az egyenlőtlenség legszembeütőbb s talán legjelentősebb formája már el is tűnt. Ha egyszer a jólét általánossá válik, el kell tűnniük a különbségeknek. Ha mindenki egyforma kényelemnek és biztonságnak örvend, az emberek nagy tömegei, amelyeket a szegénység rendszerint elbutít, kiművelődnek, és megtanulnak önállóan gondolkodni; s ha egyszer ez megtörtént, előbb-utóbb rájönnek, hogy a kiváltságos kisebbségnek nincs semmi funkciója, s el fogják söpörni. Végeredményben hierarchikus társadalom csak a szegénységre és tudatlanságra épülhet.

3.

A tömegek szegénységben tartására a javak termelésének korlátozása sem bizonyult kielégítő megoldásnak. (...) A probléma az volt: hogyan tartsák működésben az ipar gépezetét úgy, hogy a világ gazdasága ne növekedjék. Javakat kellett termelni, szétosztani azonban nem volt

szabad őket. S a gyakorlatban a megoldás egyetlen módjának az állandó hadviselés bizonyult. (...) A háború lényege a pusztítás - nem feltétlenül emberi életké, hanem az emberi munka eredményeié. A háború lehetővé teszi, hogy darabokra törjük, a sztratoszférába röpítsük vagy a tenger mélyére süllyesszük azokat az anyagokat, amelyekkel, ha másképpen használnák fel őket, a tömegeket sokkal jobban ellátottá s ennek következtében, nagyobb távlatban, sokkal műveltebbé lehetne tenni. Még amikor nem pusztítanak is a fegyverek, előállításuk megfelelő módja a munkaerő felhasználásának, anélkül hogy fogyasztási cikket termelnék. Egy úszó erőd megépítéséhez például annyi munkát használnak fel, amennyivel több száz teherhajót lehetne építeni. Aztán szétrombolják, mint elavult dolgot, anélkül hogy bárkinek bármilyen anyagi hasznot hozott volna, s újabb óriási munkabefektetéssel egy másik úszó erődöt építenek.

4.

S ugyanakkor a tudat, hogy háborúban állunk, s következésképp veszélyben vagyunk, azzal jár, hogy a megmaradás természetes, elkerülhetetlen feltételének tartjuk azt, hogy minden hatalom egy kis kaszt kezében van. A háború, ezt látnunk kell, nemcsak hogy elvégzi a szükséges pusztítást, hanem lélektanilag is elfogadható módon végzi el. Elvben nagyon egyszerű lenne a világ munkaerő-fölöslegét templomok vagy piramisok építésére pazarolni, lyukakat ásatni és betemetetni őket, vagy éppen nagy mennyiségű javakat termeltetni s aztán felgyújtani. Ez azonban csak a gazdasági alapot teremtené meg a hierarchikus társadalom számára, az érzelmit nem. (...) A hadifoglyoktól eltekintve, Óceánia átlagpolgára soha egy pillantást sem vethet eurázsiai vagy keletázsiai polgárra, s tilos számára az idegen nyelvek ismerete. Ha külföldiekkel érintkezhetne, rájöhetne, hogy azok is hozzá hasonló teremtmények, s hogy a legtöbb dolog, amit róluk hallott, hazugság. (...) A háború éppen ezért, ha az előző háborúk mértékével mérjük, merő szemfényvesztés. Olyan, mint amikor kérődző állatok harcolnak, amelyeknek a szarva olyan szögben hajlott, hogy képtelenek megsebezni egymást.¹⁴¹

¹⁴¹ Orwell (1983) 204-222. o.

Megfigyelési szempontok:

1. A háborúk lehetséges kimenetele?
2. Milyen a világ állapota? Mi ennek az oka? Mik a szabályozott társadalom feltételei?
3. Mi a probléma? Háború valódi funkciója?
4. Lélektani ok? Érintkezés a külvilággal?

5. sz. melléklet

Domonkos István: Kormányeltörésben (részletek)

(...)

előkotorni megfelelő

ott ahova érek

mi meghalni mindnyájan

úgyis téves csatatéren

koponyánkból a habverő

nyele kiáll

világ

pro-árjai

világ

kontra-árjai

ez lenni vers

szavak kínai falát

megmássza a halál

élet frázisait

emberbőr kötésben

adják ki írók:

nemzeti irodalmak

generálisai

és nem bírni nemzeti

fogások erős szaga

csinálni külföldből

portable haza
(...)
én lenni
elnökök vezérek
mi meghalni mindnyájan
úgyis téves csatatéren
én lenni kicsi prémes
külföld nem húzni vonósnégyes
adni tabletta be nekem
én lenyelni
mi megszűnni
én keverni kártya
mondani rőf-rőf
hitvesi ágy
enni orosz-forradalom-kaviár
keresni mi
találni rím
mirím mirím
mirririm
lenni harmincéves
nappal mutogatni
este tapogatni
(...)
mama én lenni bacilushordozó
én fertőzni nem beszélni
érinteni
én túlélni tan idea rendszer
állam-temetés én vinni kereszt
lenni forradalom alkimistája
plasztik virággal gomblyuk
nyolc elemi kijárva
csinálni külföld buli
mágikus bomba
görbe csövű puska

lőni halott királyra
lelkemen nem lenni bugyi
forradalom lárma tömeg
szavak szakállak vér
ízléses pakolásban
fagyasztva szárazon
nem venni el sámson erejét
(...)

én lenni
elnökök vezérek
mi meghalni mindnyájan
úgyis téves csatatéren
én kapni levél
egri ki kell juttatni
vili bácsi
gellért fia fifi
siptár otthagyni nénát
tata leesni bicikli
mentő elvinni
lenni piac szerda
pap jönni szedni adó
mosni ing gatya
kapálni sír
nem merni lehunyni szem
hallani egér kapar

én állni márványtalapzaton
élet lábujjhegyre állni
vágni engem nyakon¹⁴²

¹⁴² http://www.szepi.hu/irodalom/vers/tvers/tv_205.html

6. sz. melléklet

1.

A párttag születésétől haláláig a Gondolatrendőrség megfigyelése alatt áll. Még akkor sem lehet bizonyos benne, hogy egyedül van, ha egyedül van. Bárhol legyen, akár alszik, akár nem, akár dolgozik, akár pihen, fürdőkádban vagy ágyban: megfigyelhetik anélkül, hogy tudná. Egyetlen cselekedete sem közömbös. Baráti kapcsolatait, szórakozásait, felesége és gyermekei iránti magatartását, ha egyedül van, arckifejezését, az álmában mormolt szavakat, sőt még jellegzetes testmozdulatait is gyanakvással szemlélik. Felfedeznek nemcsak minden tényleges vétséget, hanem minden különbséget is, bármilyen jelentéktelen az; felfedezik szokásainak bármilyen változását, minden ideges modorosságát, amely valamilyen lelki tusa tünete lehet. Egyáltalán semmiben sincs szabad választása. Ugyanakkor cselekedeteit nem szabályozza törvény, sem nyíltan megfogalmazott magatartáskódex. Óceániában nincs törvény. Azok a gondolatok és cselekedetek, amelyek leleplezésük esetén feltétlenül halált jelentenek, nincsenek hivatalosan megtiltva, s a végnélküli tisztogatások, letartóztatások, kínzások, bebörtönzések és elgőzösítések nem ténylegesen elkövetett bűnökért kirótt büntetések, hanem csupán olyan személyek kikapcsolása, akik bűnt követhetnének el valamikor a jövőben. A párttagtól nemcsak azt követelik meg, hogy helyes nézetei, hanem azt is, hogy helyes ösztönei legyenek. A tőle megkívánt nézetek és állásfoglalások közül sokat sohasem határoztak meg nyíltan, s nem is határozhatnának meg a nélkül, hogy fel ne fednék, ezáltal az Angszocban rejlő ellentmondásokat. Ha az ember természettől párthű (újbeszélül: *jógondolos*), minden körülmények között tudni fogja, anélkül hogy töprengene rajta, mi a helyes nézet vagy az óhajtott érzelem. Mindenesetre bonyolult szellemi tréning alkalmazásával is igyekeznek elérni, hogy ne is akarjon és ne is legyen képes valamilyen tárgyról alaposabban elgondolkodni. Ez a tréning, amelynek már gyermekkorában alávetik, az újbeszél *bűnstop*, *feketefehér* és *duplagondol* szavai köré csoportosul. Egy párttagtól elvárják, hogy ne legyenek egyéni érzelmei, és sohase szűnjék meg lelkesedni. Feltételezik róla, hogy állandóan őrzöngve gyűlöli a külső ellenséget és a belső árulókat, ujjong a győzelmeken, s megalázkodik a Párt hatalma és bölcsessége előtt.

2.

Azt az elégedetlenséget, amelyet sivár, ki nem elégítő élete idéz elő, mesterségesen kifelé irányítják, s megosztják olyan eszközök révén, mint például a Két Perc Gyűlölet, s töprengéseit, amelyek esetleg szkeptikus vagy éppen lázadó magatartást kelthetnének, eleve elfojtatják korán elsajátított belső fegyelme segítségével. Az önfegyelmzés első és legegyszerűbb fokozatát, amely már a gyermeknek is megtanítható, újbeszélül *bűnstop*-nak

nevezik. A *bűnstop* azt a képességet jelenti, hogy az ember szinte ösztönszerűen meg tud torpanni bármilyen veszedelmes gondolat küszöbén. Benne foglaltatik az a képesség, hogy ne értsen meg analógiákat, ne vegyen észre logikai tévedéseket, értse félre a legegyszerűbb érveket is, ha azok az Angszoc iránt ellenségesek, s szakítson meg vagy üzzön el magától minden olyan gondolatsort, amely eretnecség felé vezethet. A *bűnstop* tehát lényegében oltalmazó butaságot jelent. A butaság azonban nem elég. Ellenkezőleg: a teljes értelemben vett párhúség megköveteli, hogy az ember olyan tökéletesen ellenőrzése alatt tartsa saját lelki folyamatait, ahogyan a fakír uralja a testét.

3.

A múlt megváltoztatása két okból szükséges. Ezek közül az egyik másodlagos, s hogy úgy mondjuk, óvintézkedés jellegű. E másodlagos ok az, hogy a párttag, akár csak a proletár, részben azért tűri el a jelenlegi állapotokat, mert nincs mivel összehasonlítani őket. El kell vágni őt a múlttól, éppúgy, mint az idegen országoktól, mert azt kell hinnie, hogy jobban él, mint ősei, s hogy az anyagi jólét átlagszínvonala állandóan emelkedik. A múlt kiigazításának sokkal fontosabb indítéka azonban az, hogy meg kell őrizni a Párt csalthatatlanságát. Ez nemcsak azt jelenti, hogy mindenféle szónoklatot, statisztikát és feljegyzést állandóan az adott helyzethez kell igazítani s így mutatni meg, hogy a Párt jóslatai minden esetben beteljesedtek. Azt is jelenti ez, hogy soha nem ismerhető be semmiféle változás sem az elméletben, sem a politikai vonalvezetésben. Mert aki megváltoztatja véleményét vagy éppen a politikáját, gyengeségről tesz tanúságot. Ha tehát például Eurázsia vagy Keletázsia (akármelyik lehet) a jelenlegi ellenség, akkor mindig ennek az országnak kellett az ellenségnek lennie. S ha a tények mást mondanak, akkor a tényeket kell megváltoztatni. Ilyenformán állandóan újraírják a történelmet. A múltnak ez a napról napra folyó meghamisítása, amelyet az Igazság-minisztérium hajt végre, éppoly szükséges a rendszer szilárdságához, mint az elnyomó és kémkedő tevékenység, amelyet a Szeretet-minisztérium végez.

4.

A Párt mindig az abszolút igazság birtokában van, márpedig ami abszolút, az sohasem lehetett más. Mint látni fogjuk, a múlt szabályozása elsősorban az emlékezet edzésétől függ. Pusztán gépies cselekvés kell ahhoz, hogy biztosra vegyük: minden írásos emlék megegyezik a pillanatnyi hivatalos elmélettel. De *emlékezni* is úgy kell az eseményekre, mintha a kívánt

módon történtek volna. S ha az embernek át kell rendeznie az emlékeit vagy meg kell másítania az írásban megörökített tényeket, akkor *el kell felejtenie*, hogy ezt cselekedte. Ennek az eljárásnak a fortélyát éppen úgy meg lehet tanulni, mint bármilyen más elmetornáét. A párttagok többsége meg is tanulja, s megtanulja mindenki, aki értelmes s ugyanakkor párthű. Óbeszélül ezt az eljárást, elég szókimondóan, "valóságszabályozásnak" nevezik. Újbeszélül *duplagondol* a neve, jóllehet a *duplagondol* fogalmába még sok minden beletartozik.

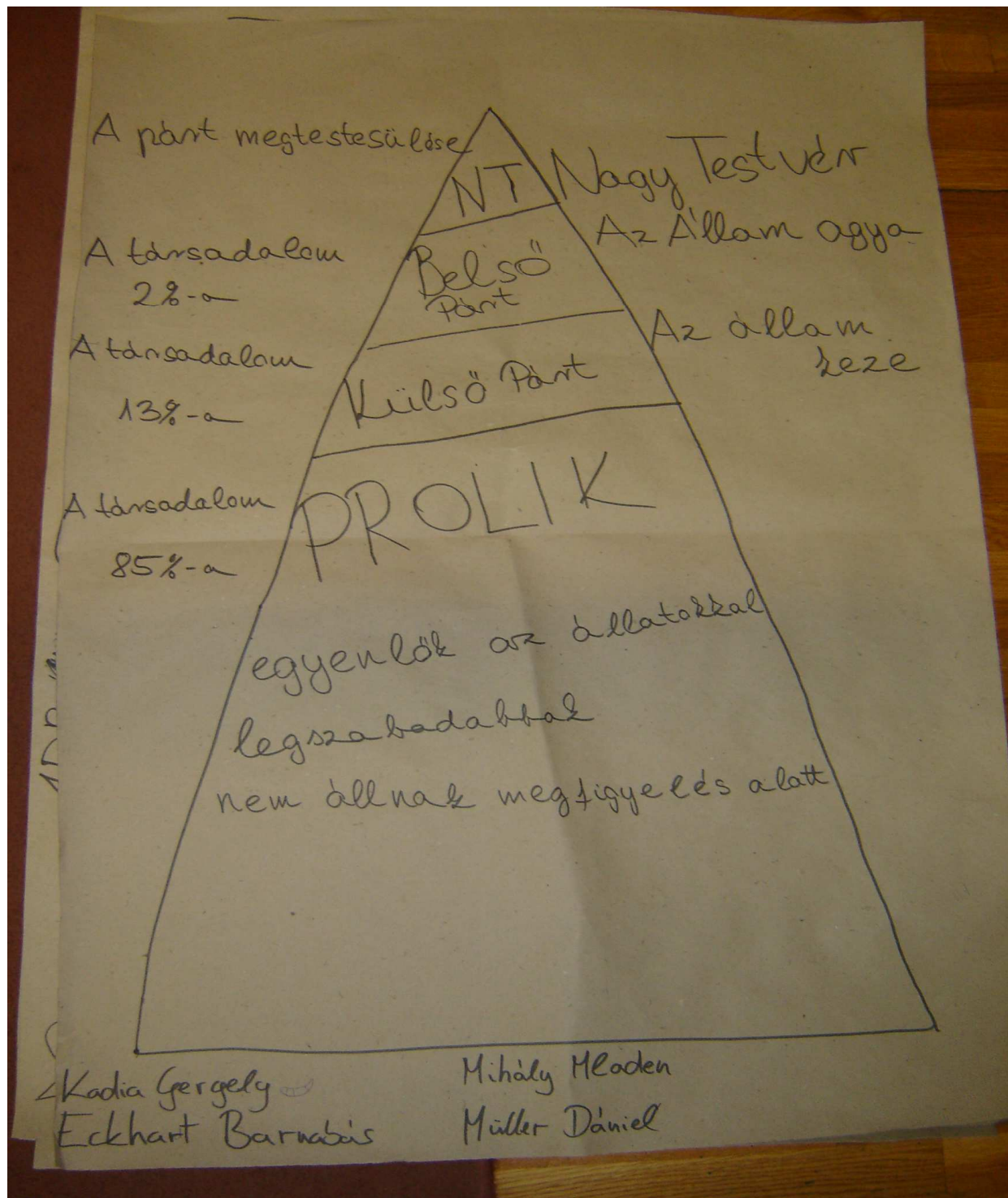
A *duplagondol* azt a képességet jelenti, hogy valaki egyidejűleg két, egymásnak ellentmondó nézet birtokában van, s mindkettőt elfogadja. A pártértelmiségi tudja, hogy milyen irányba kell megváltoztatnia emlékeit; tehát azt is tudja, hogy tréfát űz a valósággal; a *duplagondol* alkalmazásával azonban mindjárt meg is nyugtatja magát, hogy a valóságon semmilyen csorba nem esett. Az eljárásnak tudatosnak kell lennie, különben nem hajtható végre kielégítő pontossággal; de ugyanakkor öntudatlannak is kell lennie, különben a hamisítás és a büntudat érzését kelti. A *duplagondol* az Angszoc igazi lényege, hiszen a Párt alapvető ténykedése, hogy tudatosan csal, s közben szilárdan ragaszkodik annak feltételezéséhez, hogy tisztességesen jár el. Megfontolt hazugságokat mondani s közben őszintén hinni bennük, elfelejteni bármilyen tényt, ha időszerűtlenné vált, s aztán, ha ismét szükség van rá, előkotorni a feledésből éppen csak a szükséges időre, tagadni az objektív valóság létezését s ugyanakkor számításba venni a tagadott valóságot - mindez elengedhetetlenül szükséges.¹⁴³

Megfigyelési szempontok:

1. Hogyan irányítja az embereket a Párt? Mit vár el a Párt a tagjaitól?
2. Mi a Két Perc Gyűlés funkciója? Mit jelent a bűnstop fogalma?
3. Miért fontos a múlt eltörlése, megváltoztatása?
4. Mit jelent a duplagondol?

¹⁴³ Orwell (1983) 222-240. o.

6.5. Modulterv első órája során készült prezentációk dokumentációja

O'BRIEN

ELLEUSER

ELLEUSER
ES
BARAT

BELSO PARTTAG
FENNTARTJA HATALMAT

SZERELMESEK

WINSTON
SMITH

KÜLSŐ PARTTAG
MEGTÖRIK

CSATLAKOZNI
AKAR

JULIA

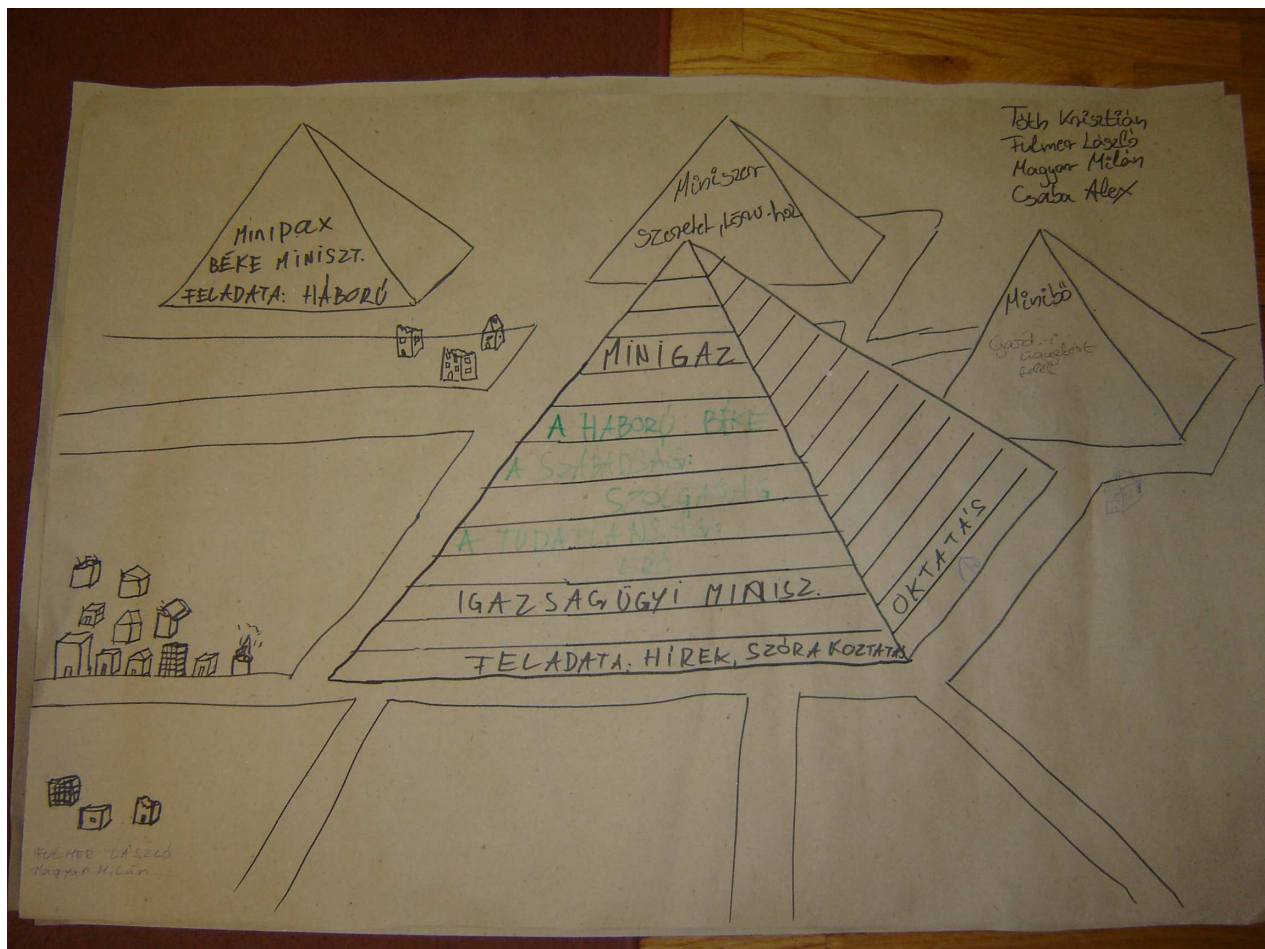
KÜLSŐ PARTTAG
CSATLAKOZNI
AKAR

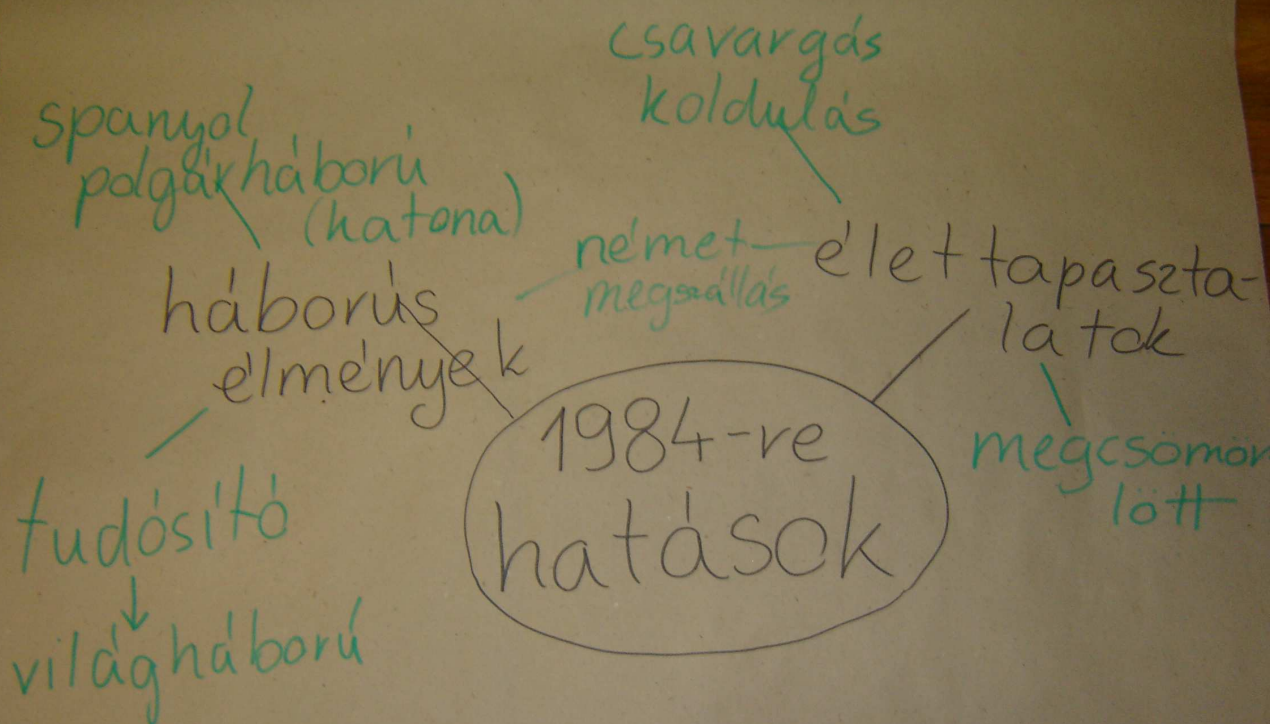
MEGTÖRIK

GOLDSTEIN

KITASZITOTT

Winston Smith
Julia
Goldstein

Herold Kristóf, Kovács Leve
Kanizsai Evelin, Herczog Tímea

7. Bibliográfia

Arató Ferenc, Varga Aranka (2006): Együtt-tanulók kézikönyve : Bevezetés a kooperatív tanulásszervezés rejtelseibe. PTE BTK Nyelvtudományi Intézet, Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Pécs

Babits Mihály (2002): Elza pilóta vagy a tökéletes társadalom. Magyar Könyvklub, Bp.

Bacon, Francis (2001): Új Atlantisz. Lazi Kiadó, Szeged

Bajomi-Lázár Péter (2006): Média és társadalom. Antenna könyvek, Bp.

Bárdossy Ildikó, Dudás Margit, Priskinné Rizner Erika, Pethőné Nagy Csilla (2002): Kritikai gondolkodás fejlesztése – Az interaktív és reflektív tanulás lehetőségei. Pécsi Tudományegyetem, Pécs

Dr. Barcsi Tamás: A szabadság problémája a negatív utópiákban In: Bálint Ágnes - Di Blasio Barbara (szerk.) (2012): Az utópia ezer arca. Tanulmányok. PTE BTK Neveléstudományi Intézet, Pécs

Bessenyei György (1999): Tariménes útazása. Balassi Kiadó, Bp.

Boulle, Pierre (1971): A majmok bolygója. Móra Ferenc Könyvkiadó, Bp.

Campanella, Tommaso (2002): Napváros. Lazi Kiadó, Szeged

Csepeli György (2001): Szociálpszichológia. Osiris Kiadó, Bp.

Defoe, Daniel (2006): Robinson Crusoe. Kossuth Kiadó, Bp.

Fekete Gyula (1992): Véreim, magyar kannibálok!. Magvető Könyvkiadó, Bp.

Fisher, Robert (1999): Hogyan tanítsuk gyermekeinket gondolkodni. Műszaki Könyvkiadó, Bp.

H. Szász Anna Mária (1984): Aldous Huxley világa. Európa Könyvkiadó, Bp.

Huxley, Aldous (1982): Szép új világ. Kozmosz Könyvek, Bp.

Jókai Mór (1992): Ahol a pénz nem isten. Unikornis, Bp.

- Karinthy Frigyes (1972): Utazás Faremidóba ; Capillária. Akadémiai Könyvkiadó, Bp.
- Knausz Imre (2006): Doxoszophia. Iskolakultúra 127-151. o. 2006/7–8.
- Lind, Georg (1989): Az erkölcsi érzelmek fejlődése az értelem és a dialógus révén. In: Váriné Szilágyi Ibolya (szerk.) (1994): Az erkölcs a néző és a cselekvő szemszögéből. Scientia Humana Bp.
- Morus Tamás (2002): Utópia. Szt. István Társulat, Bp.
- Nagy Lászlóné (2000): Analógiák és az analógiás gondolkodás a kognitív tudományok eredményeinek tükrében In: Magyar Pedagógia 100. évf. 3. szám 275-302. o.
- Nietzsche, Friedrich (1984): Válogatott írásai. Gondolat, Bp.
- Orwell, George (1990): E. I. Zamjatin: MI. In: Az irodalom fűszárolása. Európa Könyvkiadó, Bp.
- Orwell, George (1983): 1984. Európa Könyvkiadó, Bp.
- Platón (1989): Az állam Gondolat, Bp.
- Ságvári Bence: Közösség, politika, közélet. In: Új Ifjúsági Szemle 2008/ nyár-ősz
- Sükdő Mihály (1990): Utópia lovagjai. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp.
- Szathmári Sándor (1980): Kazohinia. Magvető, Bp.
- Szilágyi Ákos (1988): 1984-en innen és túl. Magvető Kiadó, Bp.
- Swift, Jonathan (2011): Gulliver utazásai. Európa Könyvkiadó, Bp.
- Történelmünkhöz magyarul. Ismeretterjesztő könyv. (2008) Szerk.: Szondi Miklós Solt
- Zamjatin, Jevgenyij (1990): MI. Európa Könyvkiadó, Bp.

Internetes források:

Utópia

hu.wikipedia.org/wiki/Utópia

Gyurkovics Tamás: Bevezetés, avagy, rövid bédekker Seholsincs-országba

<http://scifi.elte.hu/cikk.phtml?cim=bedekker.html>

Bán Zoltán András: Utópiák az európai irodalomban és bölcseletben

<http://www.medicalonline.hu/cikk.php?id=2371>

Orczy Lőrinc

<http://bekefiiskola.tvn.hu/dokumentum/irodalom/arckep/orczy.htm>

Bessenyei György

<http://enciklopedia.fazekas.hu/palyakep/magyar/Bessenyei.htm>

Keresztury Dezső: Utószó a Kazohiniához

<http://mek.niif.hu/01000/01071/html/kazouos.htm>

Kiss Mária Rita: Az iskola, mint társadalmi orientációs intézmény.

http://barankovics.hu/kiss-maria-rita-az-iskola-mint-tarsadalmi-orientacios-intezmeny#_ftn4

Szabó Ildikó (2009): Iskola és társadalom - Közoktatással kapcsolatos társadalmi elvárások

Magyarországon. <http://www.ofi.hu/tudastar/iskola-tarsadalom>

Nemzeti alaptanterv 2012

www.ofi.hu/nat-2012

Bognár Adrienn: A politikai szocializáció egyes jellegzetességei a fiatalok körében – 1. sz. táblázat

<http://4dimenzio.ucoz.hu/publ/4-1-0-26>

Kollektívizmus jelentése

<http://lexikon.katolikus.hu/K/kollektivizmus.html>

George Orwell életrajza

<http://www.orwell.hu/orwell011040.html>

Francis Bacon: Új Atlantisz
<http://legeza.oszk.hu/sendpage.php?rec=li0080>

Fekete Gyula: A kék sziget
http://rukkola.hu/konyvek/42729-a_kek_sziget

J. I. Zamjatin: MI
http://konyves.blog.hu/2009/03/17/az_atlatszo_jovo_igerete

Ray Bradbury: Fahrenheit 451
http://rukkola.hu/konyvek/3744-fahrenheit_451

Kurt Vonnegut: Utópia 14
<http://legeza.oszk.hu/sendpage.php?rec=li2353>

Domonkos István: Kormányeltörésben
http://www.szepi.hu/irodalom/vers/tvers/tv_205.html

Kovács Ákos: 1984 (dalszöveg)
<http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/24779/akos/1984-zeneszoveg.html>